

DZIENNIK URZĘDOWY

WOJEWÓDZTWA POMORSKIEGO

Gdańsk, dnia 14 października 2016 r.

Poz. 3415

UCHWAŁA NR 274/XXVI/16 SEJMIKU WOJEWÓDZTWA POMORSKIEGO

z dnia 26 września 2016 r.

w sprawie przyjęcia Programu opieki nad zabytkami województwa pomorskiego na lata 2016-2019

Na podstawie art. 87 ust. 1 i 3 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (tekst jednolity Dz. U. z 2014 r. poz. 1446, z późn. zm.¹⁾).

Sejmik Województwa Pomorskiego uchwała, co następuje:

§ 1. 1. Przyjmuje się Program opieki nad zabytkami województwa pomorskiego na lata 2016-2019, zwany dalej Programem.

2. Program, o którym mowa w ust. 1 stanowi załącznik do niniejszej uchwały.

§ 2. Wykonanie uchwały powierza się Zarządowi Województwa Pomorskiego.

§ 3. Uchwała wchodzi w życie po upływie 14 dni od dnia ogłoszenia w Dzienniku Urzędowym Województwa Pomorskiego.

Przewodniczący Sejmiku
Województwa Pomorskiego

Jan Kleinsmidt

¹⁾Zmiany tekstu jednolitego zostały ogłoszone w Dz. U. z 2015 r. poz. 397, 774, 1505

Załącznik do Uchwały Nr 274/XXVI/16

Sejmiku Województwa Pomorskiego

z dnia 26 września 2016 roku

**Program opieki nad zabytkami
województwa pomorskiego
na lata 2016 - 2019**

SPIS TREŚCI:

WPROWADZENIE	5
1. PRAWNE I STRATEGICZNE UWARUNKOWANIA OCHRONY ZABYTKÓW I OPIEKI NAD ZABYTKAMI	6
1.1. Uwarunkowania prawno-strategiczne ochrony i opieki nad zabytkami	6
1.2. Najważniejsze krajowe uwarunkowania ochrony i opieki nad zabytkami	8
1.2.1. Koncepcja Przestrzennego Zagospodarowania Kraju 2030.....	8
1.2.2. Krajowy Program Ochrony Zabytków i Opieki nad Zabytkami na lata 2014-2017	10
1.3. Najważniejsze wojewódzkie uwarunkowania ochrony i opieki nad zabytkami	11
1.3.1. Strategia Rozwoju Województwa Pomorskiego 2020	11
1.3.2. Regionalny Program Strategiczny w zakresie atrakcyjności kulturalnej i turystycznej „Pomorska Podróż”	12
1.3.3. Plan zagospodarowania przestrzennego województwa pomorskiego	12
2. CHARAKTERYSTYKA ZASOBÓW DZIEDZICTWA KULTUROWEGO WOJEWÓDZTWA POMORSKIEGO.....	17
2.1. Dziedzictwo morskie i rzeczne	17
2.2. Niematerialne dziedzictwo kulturowe.....	17
2.2.1. Język regionalny.....	18
2.2.2. Lista niematerialnego dziedzictwa kulturowego.....	18
2.3. Zabytki nieruchome.....	19
2.3.1. Wpis do rejestru zabytków	20
2.3.2. Pomniki historii.....	24
2.3.3. Parki kulturowe	25
2.3.4. Ewidencja zabytków	26
2.3.5. Lista Światowego Dziedzictwa UNESCO	27
2.3.6. Znak Dziedzictwa Europejskiego	27
2.3.7. Stan zasobów nieruchomości	27
2.4. Zabytki ruchome	28
2.4.1. Rejestr zabytków	28
2.4.2. Ewidencja Zabytków.....	29
2.4.3. Muzea i kolekcje	29
2.4.4. Lista <i>Pamięć Świata</i>	30
2.4.5. Stan zasobów ruchomych.....	30
2.5. Zabytki archeologiczne	30
3. OPIEKA NAD ZABYTKAMI SAMORZĄDU WOJEWÓDZTWA POMORSKIEGO.....	34
3.1. Kompetencje i działania	34
3.2. Stan i funkcje obiektów	35

4. ZDIAGNOZOWANE PROBLEMY I WYZWANIA.....	38
5. DOTYCHCZASOWA REALIZACJA WOJEWÓDZKIEGO PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI	37
6. ANALIZA SWOT.....	40
7.1. Wprowadzenie.....	42
7.2. Cel Programu oraz struktura priorytetów i działań	43
7.3. Relacja do poprzednio obowiązujących programów	50
8. SYSTEM REALIZACJI PROGRAMU	51
8.1. Organizacja instytucjonalna	51
8.1.1. Typy i specyfika podejmowanych aktywności.....	51
8.2. Finansowanie	52
8.2.1. Źródła publiczne	52
8.2.2. Inne źródła	52
9. KOORDYNACJA, MONITOROWANIE I OCENA REALIZACJI PROGRAMU	53
Wykaz skrótów:	55
Źródła:.....	56
Spis tabel, wykresów i rysunków:.....	58

WPROWADZENIE

- 1) Dziedzictwo kulturowe województwa pomorskiego zajmuje szczególne miejsce wśród polskiego dziedzictwa narodowego. Na całość tego dziedzictwa składają się materialne i niematerialne wartości poszczególnych obiektów, miejsc i krajobrazów kulturowych. Sprawowanie opieki nad dziedzictwem kulturowym i jego racjonalne wykorzystanie jest jednym z zadań wynikających z ustawy z dnia 7 czerwca 1998 r. o samorządzie województwa. Sporządzenie wojewódzkiego programu opieki nad zabytkami stanowi wypełnienie prawnego zobowiązania Samorządu Województwa Pomorskiego, wynikającego z art. 87 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami.
- 2) Program opieki nad zabytkami województwa pomorskiego na lata 2016-2019 powstał przy ścisłej współpracy Departamentu Kultury Urzędu Marszałkowskiego Województwa Pomorskiego z Pomorskim Biurem Planowania Regionalnego.
- 3) Głównym zamierzeniem Programu jest stworzenie warunków dla kreowania i realizowania zadań z zakresu ochrony zabytków na terenie województwa pomorskiego oraz wykorzystanie dziedzictwa kulturowego jako czynnika wpływającego na realizację planów rozwojowych regionu w zakresie jakości życia mieszkańców oraz wzrostu konkurencyjności gospodarki.
- 4) Dokument składa się z części diagnostycznej i programowej. W części diagnostycznej przedstawiono główne uwarunkowania, w tym otoczenie prawne programu, dokumenty strategiczne i programowe w istotny sposób dotyczące dziedzictwa kulturowego województwa pomorskiego, identyfikację potencjalnych źródeł finansowania, jak również informację na temat stanu i sposobu zarządzania tym zasobem – ze szczególnym uwzględnieniem obowiązków i działań jednostek organizacyjnych Samorządu Województwa Pomorskiego. Część programowa przedstawia cel strategiczny, cele operacyjne i przyporządkowane im kierunki działań. Dalsze rozdziały zawierają zasady monitorowania.
- 5) Jest to trzeci Program opracowany dla województwa pomorskiego. W toku prac, jako podstawowy punkt odniesienia przyjęto zakres i sposób realizacji poprzednio obowiązujących programów na lata 2007-2010 oraz 2011-2014.
- 6) Niniejszy dokument powstał w nowych uwarunkowaniach programowych na poziomie europejskim, krajowym oraz regionalnym, związanych z perspektywą finansową 2014-2020. Wśród uwarunkowań stworzonych przez Samorząd Województwa Pomorskiego należy przede wszystkim podkreślić uchwalenie nowej Strategii Rozwoju Województwa Pomorskiego 2020 oraz Regionalnego Programu Strategicznego w zakresie atrakcyjności kulturalnej i turystycznej „Pomorska Podróż”, które jednoznacznie wskazują potrzebę wykorzystania walorów dziedzictwa dla rozwoju społeczno-gospodarczego.

1. PRAWNE I STRATEGICZNE UWARUNKOWANIA OCHRONY ZABYTKÓW I OPIEKI NAD ZABYTKAMI

1.1. Uwarunkowania prawno-strategiczne ochrony i opieki nad zabytkami

- 1) Działania zmierzające do ochrony i opieki nad zabytkami wynikają wprost z art. 5 Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej¹, który stanowi, że: *Rzeczpospolita Polska (...) strzeże dziedzictwa narodowego (...) kierując się zasadą zrównoważonego rozwoju*. Art. 6 ustawy zasadniczej określa, że *Rzeczpospolita Polska stwarza warunki upowszechniania i równego dostępu do dóbr kultury, będącej źródłem tożsamości narodu polskiego, jego trwania i rozwoju*. Także art. 82 Konstytucji określa, że obowiązkiem obywateli jest *troska o dobro wspólne*.
- 2) W obrębie założeń ustawowych podstawę sporządzenia i uchwalenia Programu opieki nad zabytkami stanowi:
 - a) *ustawa z dnia 5 czerwca 1998 r. o samorządzie województwa* (tj. Dz. U. z 2013 r. poz. 596 z późn. zm.),
 - b) *ustawa z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami* (tj. Dz. U. z 2014 r. poz. 1446, z późn. zm.).
- 3) Przedmiotem ochrony i opieki nad zabytkami zgodnie z art. 6 *ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami* są:
 - a) **zabytki nieruchome** będące w szczególności:
 - krajobrazami kulturowymi,
 - układami urbanistycznymi, ruralistycznymi i zespołami budowlanymi,
 - dziełami architektury i budownictwa,
 - dziełami budownictwa obronnego,
 - obiektami techniki, a zwłaszcza kopalniami, hutami, elektrowniami i innymi zakładami przemysłowymi,
 - cmentarzami,
 - parkami, ogrodami i innymi formami zaprojektowanej zieleni,
 - miejscami upamiętniającymi wydarzenia historyczne, bądź działalność wybitnych osobistości lub instytucji;
 - b) **zabytki ruchome** będące w szczególności:
 - dziełami sztuk plastycznych, rzemiosła artystycznego i sztuki użytkowej,
 - kolekcjami stanowiącymi zbiory przedmiotów zgromadzonych i uporządkowanych według koncepcji osób, które tworzyły te kolekcje,
 - numizmatami oraz pamiątkami historycznymi, a zwłaszcza militariami, sztandarami, pieczęciami, odznakami, medalami i orderami,
 - wytworami techniki, a zwłaszcza urządzeniami, środkami transportu oraz maszynami i narzędziami świadczącymi o kulturze materialnej, charakterystycznymi dla dawnych i nowych form gospodarki, dokumentującymi poziom nauki i rozwoju cywilizacyjnego,
 - materiałami bibliotecznymi, o których mowa w art. 5 *ustawy z dnia 27 czerwca 1997 r. o bibliotekach* (tj. Dz. U. z 2012 r. poz. 642 z późn. zm.),
 - instrumentami muzycznymi,
 - wytworami sztuki ludowej i rękodzieła oraz innymi obiektami etnograficznymi,
 - przedmiotami upamiętniającymi wydarzenia historyczne, bądź działalność wybitnych osobistości lub instytucji;

¹ Tekst uchwalony w dniu 2 kwietnia 1997 r. przez Zgromadzenie Narodowe, z późn.zm.

c) **zabytki archeologiczne** będące w szczególności:

- pozostałościami terenowymi pradziejowego i historycznego osadnictwa,
- cmentarzyskami,
- kurhanami,
- reliktnami działalności gospodarczej, religijnej i artystycznej.

Ochrona może również dotyczyć wartości niematerialnych – mogą jej podlegać *nazwy geograficzne, historyczne lub tradycyjne nazwy obiektu budowlanego, placu, ulicy lub jednostki osadniczej* (art. 6 ust. 2).

Podkreślić trzeba, że wymienione zabytki podlegają ochronie i opiece **bez względu na stan zachowania**.

- 4) Zgodnie z art. 87 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o *ochronie zabytków i opiece nad zabytkami*, zarząd województwa sporządza na okres 4 lat wojewódzki program opieki nad zabytkami.
- 5) Podstawowe cele programu określa art. 87 ust. 2, są to:
- a) *włączenie problemów ochrony zabytków do systemu zadań strategicznych, wynikających z koncepcji przestrzennego zagospodarowania kraju;*
 - b) *uwzględnianie uwarunkowań ochrony zabytków, w tym krajobrazu kulturowego i dziedzictwa archeologicznego, łącznie z uwarunkowaniami ochrony przyrody i równowagi ekologicznej;*
 - c) *zahamowanie procesów degradacji zabytków i doprowadzenie do poprawy stanu ich zachowania;*
 - d) *wyeksponowanie poszczególnych zabytków oraz walorów krajobrazu kulturowego;*
 - e) *podejmowanie działań zwiększających atrakcyjność zabytków dla potrzeb społecznych, turystycznych i edukacyjnych oraz wspieranie inicjatyw sprzyjających wzrostowi środków finansowych na opiekę nad zabytkami;*
 - f) *określenie warunków współpracy z właścicielami zabytków, eliminujących sytuacje konfliktowe związane z wykorzystaniem tych zabytków;*
 - g) *podejmowanie przedsięwzięć umożliwiających tworzenie miejsc pracy związanych z opieką nad zabytkami.*
- 6) Na podstawie art. 81 ust. 1 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o *ochronie zabytków i opiece nad zabytkami* uchwałą Nr 33/III/14 z dnia 8 grudnia 2014 r. Sejmik Województwa Pomorskiego określił zasady udzielania dotacji celowej na prace konserwatorskie, restauratorskie lub roboty budowlane przy zabytkach wpisanych do rejestru zabytków, położonych na obszarze województwa pomorskiego. Uchwała ta, opierając się na katalogu prac wskazanym w art. 77 ustawy, umożliwia pomoc w zachowaniu i rewitalizacji zabytków nie będących własnością samorządu województwa i w ten sposób rozszerza zakres opiekuńczych działań wobec zabytków prowadzonych przez Samorząd Województwa Pomorskiego.
- 7) Istotnymi aktami prawa regulującymi kwestie ochrony zabytków są:
- a) *ustawa z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami* (tj. Dz. U. z 2014 r. poz. 1446, z późn. zm.)
 - b) *ustawa z dnia 21 listopada 1996 r. o muzeach* (tj. Dz.U. z 2012 r. poz. 987 z późn. zm.),
 - c) *ustawa z dnia 27 marca 2003 r. o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym* (tj. Dz. U. z 2015 r. poz. 199 z późn. zm.),
 - d) *ustawa z dnia 27 kwietnia 2001 r. prawo ochrony środowiska* (tj. Dz. U. z 2013 r. poz. 1232 z późn. zm.),
 - e) *ustawa z dnia 16 kwietnia 2004 r. o ochronie przyrody* (tj. Dz. U. z 2013 r. poz. 627 z późn. zm.),
 - f) *ustawa z dnia 21 sierpnia 1997 r. o gospodarce nieruchomościami* (tj. Dz.U. z 2015 r. poz. 1774, z późn. zm.),
 - g) *ustawa z dnia 27 czerwca 1997 r. o bibliotekach* (tj. Dz. U. z 2012 r. poz. 642 z późn. zm.),

- h) *ustawa z dnia 25 października 1991 r. o organizowaniu i prowadzeniu działalności kulturalnej* (tj. z 2012 r. poz. 406 z późn. zm.),
- i) *ustawa z dnia 24 kwietnia 2015 r. o zmianie niektórych ustaw w związku ze wzmocnieniem narzędzi ochrony krajobrazu* (Dz.U. z 2015 r. poz. 774 z późn. zm.)².
- 8) Program opieki nad zabytkami województwa pomorskiego na lata 2016-2019 uwzględnia uwarunkowania wynikające z krajowych i regionalnych dokumentów strategicznych odnoszących się i uwzględniających kwestie ochrony i opieki nad zabytkami. Należą do nich dokumenty:
- a) krajowe:
- Koncepcja Przestrzennego Zagospodarowania Kraju 2030,
 - Strategia Rozwoju Kraju 2020,
 - Strategia Kapitału Społecznego 2020,
 - Krajowa Strategia Rozwoju Regionalnego 2020,
 - Krajowy program ochrony zabytków i opieki nad zabytkami na lata 2014–2017,
- b) regionalne:
- Strategia Rozwoju Województwa Pomorskiego 2020,
 - Regionalny Program Strategiczny w zakresie atrakcyjności kulturalnej i turystycznej *Pomorska Podróż*,
 - Plan zagospodarowania przestrzennego województwa pomorskiego.

1.2. Najważniejsze krajowe uwarunkowania ochrony i opieki nad zabytkami

1.2.1. Koncepcja Przestrzennego Zagospodarowania Kraju 2030

- 1) KPZK 2030 jest najważniejszym krajowym dokumentem strategicznym dotyczącym zagospodarowania przestrzennego kraju, który zawiera szereg odniesień do ochrony dziedzictwa kulturowego.
- 2) W warstwie uwarunkowań kształtowania i prowadzenia krajowej polityki przestrzennej identyfikuje się rolę, procesy i zjawiska przekształceń przestrzennych o podłożu kulturowym, które w perspektywie roku 2030 będą powodowały wzrost znaczenia rozwojowego materialnych jak i niematerialnych składników dziedzictwa kulturowego.
- 3) KPZK 2030 wskazuje na znaczną intensyfikację procesów modernizacyjnych i rozwojowych w Polsce, w perspektywie najbliższych lat, w tym kierunków zmian polskiej przestrzeni. Wizja ta opiera się na pięciu pożądanych cechach polskiej przestrzeni: konkurencyjności i innowacyjności, spójności wewnętrznej, bogactwie i różnorodności biologicznej, bezpieczeństwie oraz ładzie przestrzennym.
- 4) W ramach wizji wskazano kilka istotnych zmian w podejściu do kształtowania przestrzeni w związku z zasobami dziedzictwa kulturowego:
 - a) krajobraz ważny dla historii kultury jest chroniony w rozwiniętej sieci parków kulturowych i pomników historii;
 - b) poprawia się zasięg, funkcjonalność i skuteczność ochrony sieci parków krajobrazowych, służąc kształtowaniu spójności przestrzennej systemu ekologicznego kraju i ochronie krajobrazów kształtujących tożsamość regionów;
 - c) zachowane cenne krajobrazy przyrodnicze, kulturowe i obiekty materialnego dziedzictwa kulturowego są wykorzystywane w rozwoju społeczno-gospodarczym, intensywnie wspierając rozwój gospodarek lokalnych.

² Stanowi implementację zapisów Europejskiej Konwencji Krajobrazowej do polskiego prawa. Wśród nowych narzędzi znalazł się przede wszystkim audyt krajobrazowy – akt prawa miejscowego umiejscowiony w ramach ustawy o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym, którego uchwalenie należy do kompetencji sejmiku województwa.

- 5) Polityka przestrzennego zagospodarowania kraju realizuje cele rozwoju kraju w odniesieniu do całości przestrzeni polskiej. Cel strategiczny KPZK 2030 ma wspomagać wzrost konkurencyjności Polski, zapewniać sprawność funkcjonowania państwa i jednocześnie promować spójność w jej trzech podstawowych wymiarach. Został on sformułowany w następujący sposób:

Efektywne wykorzystanie przestrzeni kraju i jej terytorialnie zróżnicowanych potencjałów rozwojowych dla osiągnięcia ogólnych celów rozwojowych – konkurencyjności, zwiększenia zatrudnienia, sprawności funkcjonowania państwa oraz spójności w wymiarze społecznym, gospodarczym i terytorialnym w długim okresie

- 6) Dążenie do osiągnięcia tego celu musi odbywać się z zachowaniem spójności przyrodniczo-kulturowej służącej realizacji konstytucyjnej zasady zrównoważonego rozwoju. Drogą do zapewnienia realizacji celu strategicznego polityki przestrzennego zagospodarowania kraju jest koncentracja działań podmiotów publicznych w wybranych obszarach tematycznych i na wyodrębnionych terytoriach.
- 7) Cztery przedstawione poniżej cele polityki przestrzennego zagospodarowania kraju nie mogą być traktowane rozłącznie. Odnosząc się do elementów struktury przestrzennej kraju, są ze sobą ściśle powiązane i dopełniają się wzajemnie. Poszczególnym celom polityki przestrzennego zagospodarowania kraju zostały przyporządkowane kierunki działań, wśród których część odnosi się do kwestii ochrony dziedzictwa kulturowego.

Tabela 1. Cele polityki przestrzennego zagospodarowania kraju.

Cel 1. Podwyższenie konkurencyjności głównych ośrodków miejskich Polski w przestrzeni europejskiej poprzez ich integrację funkcjonalną przy zachowaniu policentrycznej struktury systemu osadniczego sprzyjającej spójności
1) Wspieranie rozwoju funkcji metropolitalnych największych polskich miast
– wzmacnianie i eksponowanie funkcji symbolicznych, w tym kulturowych – wspierana będzie renowacja i modernizacja istniejącej infrastruktury kultury (teatry, filharmonie, sale wystawowe, muzea, galerie sztuki, biblioteki itd.) oraz rewitalizacja historycznych i zabytkowych obiektów na cele kulturowe, rozwój infrastruktury turystycznej i kongresowej oraz wystawienniczo-targowej.
Cel 2. Poprawa spójności wewnętrznej i terytorialne równoważenie rozwoju kraju poprzez promowanie integracji funkcjonalnej, tworzenie warunków dla rozprzestrzeniania się czynników rozwoju, wielofunkcyjny rozwój obszarów wiejskich oraz wykorzystanie potencjału wewnętrznego wszystkich terytoriów
2) Regionalna integracja funkcjonalna, wspomaganie rozprzestrzeniania procesów rozwojowych na obszary poza głównymi miastami oraz budowanie potencjału do specjalizacji terytorialnej
– ochrona i wykorzystanie dla celów rozwojowych potencjału przyrodniczego, krajobrazowego i kulturowego obszarów wiejskich.
3) Wspomaganie spójności w specyficznych obszarach problemowych
– identyfikacja na poziomie regionalnym obszarów zdegradowanych w miastach oraz na terenach przemysłowych, powojkowych i wydobywczych, a także weryfikacja jakościowa ich walorów funkcjonalnych.
Cel 4. Kształtowanie struktur przestrzennych wspierających osiągnięcie i utrzymanie wysokiej jakości środowiska przyrodniczego i walorów krajobrazowych Polski
1) Integracja działań w zakresie funkcjonowania spójnej sieci ekologicznej kraju jako podstawa ochrony najcenniejszych zasobów przyrodniczych i krajobrazowych

<ul style="list-style-type: none"> – wyznaczenie i ochrona spójnego systemu obszarów ochrony przyrody i krajobrazu w oparciu o zintegrowanie obszarów uzupełnionej sieci KSOCh³, sieci Natura 2000, umocowanego prawnie systemu korytarzy ekologicznych łączących poszczególne obszary węzłowe; – uzupełnienie sieci parków krajobrazowych chroniących najcenniejsze rozpoznane krajobrazy regionalne, mające znaczenie dla ochrony dziedzictwa kultury i ochrony funkcji łączności ekologicznej.
3) Wprowadzenie gospodarowania krajobrazem zgodnie z zapisami Europejskiej Konwencji Krajobrazowej
<ul style="list-style-type: none"> – rozpoznanie zasobów krajobrazowych, gospodarowanie nimi i edukacja wspomagająca jego ochronę.
Cel 6. Przywrócenie i utrwalenie ładu przestrzennego
<ul style="list-style-type: none"> – zachowanie i racjonalne gospodarowanie krajobrazem kulturowym, jako potencjał dla rozwoju gospodarczego regionów.

Źródło: Koncepcja Przestrzennego Zagospodarowania Kraju 2030.

8) Powyższe działania propagują podejście zintegrowane do ochrony zasobów dziedzictwa materialnego i niematerialnego wraz z kontekstem przyrodniczym, na bazie którego te zasoby powstały.

1.2.2. Krajowy Program Ochrony Zabytków i Opieki nad Zabytkami na lata 2014-2017

- 1) Zgodnie z art. 90 ust. 2 pkt 1 oraz w związku z art. 86 ust. 1 *ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami*, Generalny Konserwator Zabytków zobowiązany jest do przygotowania *Krajowego programu ochrony zabytków i opieki nad zabytkami*. Program ten określa w szczególności cele i kierunki działań oraz zadania w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami, warunki i sposób finansowania planowanych działań, a także harmonogram ich realizacji.
- 2) W dniu 24 czerwca 2014 r. Rada Ministrów na wniosek ministra właściwego do spraw kultury przyjęła pierwszy *Krajowy program ochrony zabytków i opieki nad zabytkami na lata 2014-2017*. Dokument nie ma charakteru nadrzędnego w stosunku do wojewódzkich programów opieki nad zabytkami, jednak jego zapisy stanowią ważny punkt odniesienia dla planowania zadań w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami na poziomie regionalnym, powiatowym i gminnym.
- 3) Cele szczegółowe i kierunki *Programu* koncentrują się wokół *wzmocnienia roli dziedzictwa kulturowego i ochrony zabytków w rozwoju potencjału kulturowego i kreatywnego Polaków* (cel główny). Jako realizujących program wskazano trzy państwowe instytucje kultury: Narodowy Instytut Dziedzictwa, Narodowy Instytut Muzealnictwa i Ochrony Zbiorów oraz Narodowe Muzeum Morskie w Gdańsku. Ich zadaniem jest przygotowanie szeregu zmian w zakresie stworzenia nowych rozwiązań systemowych na rzecz ochrony zabytków, poprawy sprawności współdziałania organów odpowiedzialnych za ochronę oraz dokumentację i popularyzację dziedzictwa kulturowego.

Tabela 2. Cele Krajowego Programu Ochrony Zabytków i Opieki nad Zabytkami na lata 2014-2017.

Cel główny: Wzmocnienie roli dziedzictwa kulturowego i ochrony zabytków w rozwoju potencjału kulturowego i kreatywnego Polaków		
Cele szczegółowe		
1. Wspieranie rozwiązań systemowych na rzecz ochrony zabytków w Polsce.	2. Wzmocnienie synergii działania organów ochrony zabytków.	3. Tworzenie warunków do aktywnego uczestnictwa w kulturze, edukacji na rzecz dziedzictwa kulturowego oraz jego promocji i reinterpretacji.

³ Powołanie nowych przestrzeni o najwyższych reżimach ochronnych będzie wymagało intensyfikacji działań edukacyjno-promocyjnych i społecznej akceptacji proponowanych strategii rozwoju społeczno-gospodarczego, wspomagających zmianę warunków dotychczasowego użytkowania przestrzeni i podnoszących poziom życia mieszkańców.

Kierunki działania		
<ol style="list-style-type: none"> 1. Porządkowanie rejestru zabytków nieruchomości (księgi rejestru A i C). 2. Przygotowanie ratyfikacji <i>Konwencji UNESCO ds. ochrony dziedzictwa podwodnego</i>. 3. Wypracowanie jednolitych standardów działania konserwatorskiego w odniesieniu do wybranych typów i kategorii zabytków nieruchomych. 4. Wzmocnienie instrumentów ochrony krajobrazu kulturowego. 5. Opracowanie diagnozy prawnej ochrony zabytków ruchomych. 6. Opracowanie kompleksowego raportu o stanie zachowania zabytków nieruchomych wpisanych do rejestru zabytków (księgi rejestru A i C). 7. Realizacja badań w ramach AZP na obszarach szczególnie istotnych ze względu na zagrożenia dla dziedzictwa archeologicznego. 	<ol style="list-style-type: none"> 1. Zwiększenie efektywności zarządzania i ochrony zabytków poprzez wdrażanie infrastruktury informacji przestrzennej o zabytkach. 2. Wypracowanie standardów, pozwalających na lepszy przepływ informacji pomiędzy organami ochrony zabytków a społecznościami żyjącymi w otoczeniu zabytków objętych ochroną. 3. Podniesienie jakości procesów decyzyjnych w organach ochrony zabytków. 4. Merytoryczne wsparcie samorządu terytorialnego w ochronie zabytków. 	<ol style="list-style-type: none"> 1. Przygotowanie ratyfikacji <i>Konwencji ramowej Rady Europy w sprawie znaczenia dziedzictwa kulturowego dla społeczeństwa</i> (Faro 2005). 2. Wspieranie budowania świadomości społecznej funkcji dziedzictwa kulturowego jako podstawy kształtowania się tożsamości narodowej i społeczności lokalnych. 3. Promocja zasobu dziedzictwa za pośrednictwem Internetu. 4. Zwiększanie dostępu do zasobu dziedzictwa i ułatwienie jego odbioru społecznego.

Źródło: Krajowy Program Ochrony Zabytków i Opieki nad Zabytkami na lata 2014-2017.

1.3. Najważniejsze wojewódzkie uwarunkowania ochrony i opieki nad zabytkami

1.3.1. Strategia Rozwoju Województwa Pomorskiego 2020

- 1) *Strategia Rozwoju Województwa Pomorskiego 2020* została przyjęta uchwałą nr 458/XXII/12 Sejmiku Województwa Pomorskiego z dnia 24 września 2012 r. Jest ona najważniejszym dokumentem determinującym kierunki rozwoju regionu w perspektywie roku 2020.
- 2) Zgodnie z przedstawioną wizją rozwoju województwa, Pomorskie 2020 to region trwałego wzrostu, w którym uruchamiane i wykorzystywane są zróżnicowane potencjały terytorialne dla wzmocnienia i równoważenia procesów rozwojowych, który osiągnął unikatową pozycję dzięki m.in. racjonalnemu zarządzaniu zasobami środowiska.
- 3) Zagadnienia ochrony dziedzictwa kulturowego przypisane zostały do Celu Strategicznego 1. *Nowoczesna gospodarka*. Takie ujęcie kwestii ochrony dziedzictwa kulturowego wyraźnie wskazuje na rolę i znaczenie zasobów środowiska kulturowego dla kształtowania i budowania podstaw rozwoju społeczno-gospodarczego.
- 4) Cel Strategiczny 1. Rozwinięty jest przez trzy cele operacyjne. Cel Operacyjny 1.3. *Unikatowa oferta turystyczna i kulturalna* zawiera m.in. kierunek działania *Rozwój sieciowych i kompleksowych produktów turystycznych*.
- 5) W ramach Celu operacyjnego 1.3. wskazano również oczekiwania wobec władz centralnych odnoszące się do zagadnień ochrony zabytków, w tym w szczególności:
 - udział budżetu państwa w utrzymaniu najważniejszych instytucji kultury i ratowaniu najcenniejszych zabytków regionu,

- przyjęcie Krajowego programu ochrony zabytków i opieki nad zabytkami ustalającego mechanizmy organizacyjne i finansowe determinujące rzeczywistą ochronę dziedzictwa kulturowego⁴.

1.3.2. Regionalny Program Strategiczny w zakresie atrakcyjności kulturalnej i turystycznej „Pomorska Podróż”

- 1) *Regionalny Program Strategiczny w zakresie atrakcyjności kulturalnej i turystycznej „Pomorska Podróż”* jest jednym z sześciu zasadniczych narzędzi realizacji *Strategii Rozwoju Województwa Pomorskiego 2020*. Został przyjęty przez Zarząd Województwa Pomorskiego uchwałą nr 912/272/13 z dnia 1 sierpnia 2013 r., zmienioną uchwałą nr 1080/286/13 z dnia 24 września 2013 r.
- 1) Zagadnienia ochrony zabytków i opieki nad zabytkami zostały ujęte w ramach Celu szczegółowego 1 *Zachowanie i turystyczne wykorzystanie potencjału dziedzictwa kulturowego i naturalnego* przypisano Priorytet 1.1 *Opieka i ochrona dziedzictwa kulturowego i naturalnego* wraz z Działaniem 1.1.1. *Poprawa stanu obiektów i obszarów zabytkowych*.
- 2) Jako zakres interwencji Działania 1.1.1. wskazano *ratowanie i otoczenie ochroną charakterystycznej zabudowy w tym założeń parkowych oraz cennych układów ruralistycznych i urbanistycznych, tworzenie parków kulturowych oraz przywrócenie wartości obiektom i zespołom zabytkowym, m.in. poprzez nadanie im nowych funkcji służących celom turystycznym i kulturalnym, przy możliwym jednoczesnym zachowaniu funkcji dotychczasowych*. Obszary strategicznej interwencji określone w SRWP 2020 zawężono do stref koncentracji charakterystycznych dla regionu elementów dziedzictwa kulturowego, określonych w *Planie zagospodarowania przestrzennego województwa pomorskiego* oraz Gdańska, Sopotu, Gdyni, Malborka i Słupska.

1.3.3. Plan zagospodarowania przestrzennego województwa pomorskiego

- 2) *Plan zagospodarowania przestrzennego województwa pomorskiego* został przyjęty uchwałą Nr 1004/XXXIX/09 Sejmiku Województwa Pomorskiego z dnia 26 października 2009 r.
- 3) Zgodnie z art. 39. ust. 3 ustawy z dnia 27 marca 2003 r. *o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym* w planie zagospodarowania przestrzennego województwa uwzględnia się ustalenia strategii rozwoju województwa. Pkt 2 dodatkowo wskazuje, że dokument powinien określać w szczególności m.in. *system obszarów chronionych, w tym obszary ochrony (...) krajobrazu kulturowego, (...) oraz dziedzictwa kulturowego i zabytków oraz dóbr kultury współczesnej*.
- 4) W Planie ustalono ochronę i odnowę *charakterystycznych zasobów dziedzictwa kulturowego regionu, m.in.: układów urbanistycznych i ruralistycznych, zabytków wsi pomorskiej, dziedzictwa morskiego i rzeczno-godzinowego, dziedzictwa budownictwa ceglano-ceglastego (przede wszystkim najstarsze kościoły i założenia klasztorne, zamki krzyżackie) i drewnianego (przede wszystkim dziedzictwo kulturowe Ziemi Słupskiej, Żuław, Powiśla, Kaszub i Kociewia), obiektów dziedzictwa obronno-technicznego (w tym systemów hydrotechnicznych), kultury materialnej portów morskich i rzecznych oraz wsi rybackich, materialnych relikwii dziedzictwa solidarnościowego, zespołów rezydencjalnych, zespołów zieleni urządzonej, wybitnych dóbr kultury współczesnej*.
- 5) W zakresie kształtowania systemu obszarów chronionych w planie wskazano 46 obszarów proponowanych do objęcia ochroną w formie parku kulturowego:
 - Babi Dół – Borcz (gm. Somonino) – cmentarzysko kurhanowe z kręgami kamiennymi,
 - Bągart – Święty Gaj (gm. Dzierżoń) – stanowiska archeologiczne związane z systemem drewnianych pomostów, stanowiących przeprawę przez dolinę Dzierżgonki, datowanych na okres wpływów rzymskich (na granicy z woj. warmińsko-mazurskim),

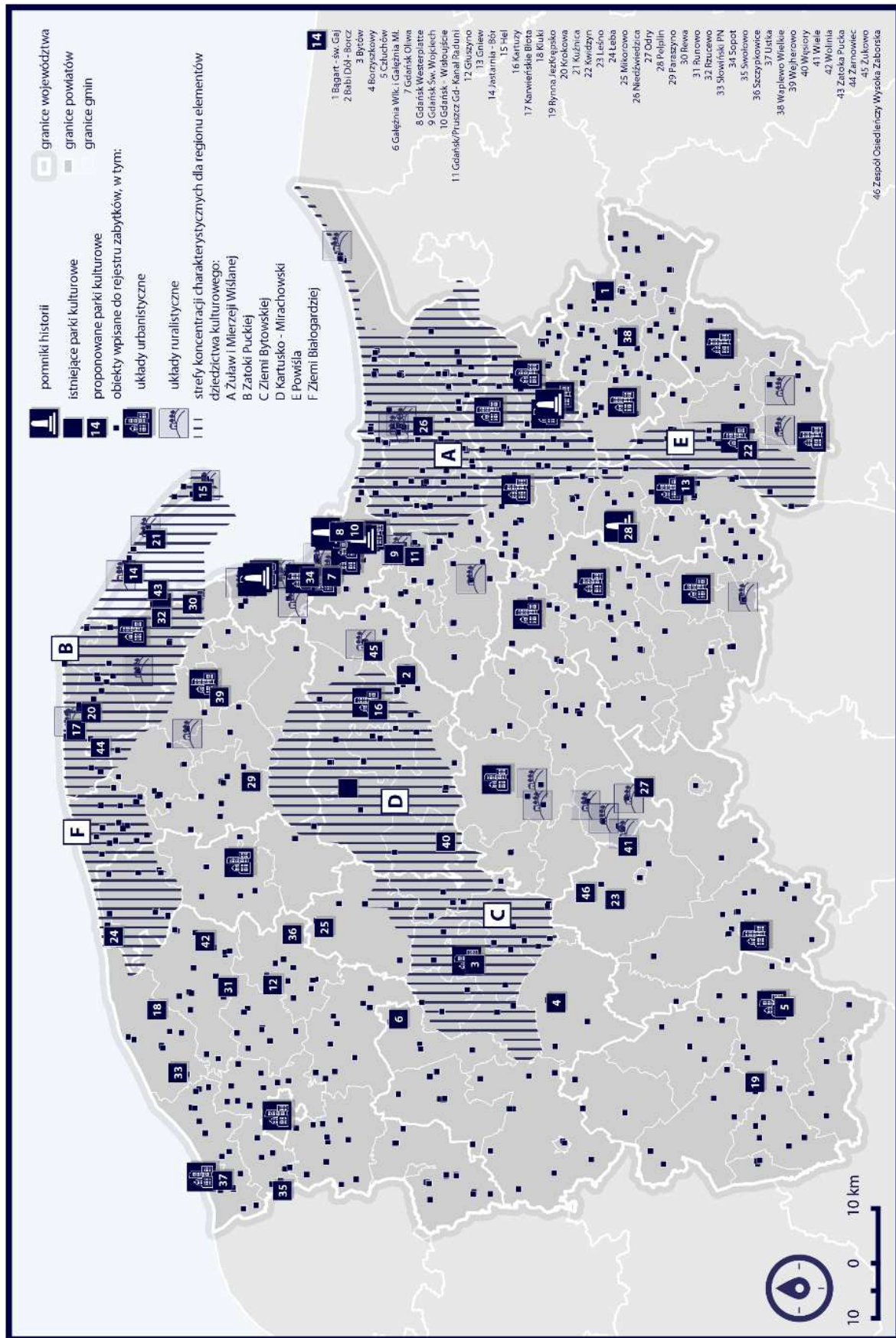
⁴ Po uchwaleniu SRWP 2020 program został przyjęty, jednak wskazane postulaty nie zostały w nim uwzględnione i pozostają aktualne.

- Borzyszkowy (gm. Lipnica) – drewniany kościół parafialny pw. Świętego Marcina z 1721–1722 r., ciągłość tradycji rodowej,
- Bytów – zamek krzyżacki murowany z XIV/XV w. i miasto (ciągłość tradycji),
- Człuchów – zespół kulturowo-krajobrazowy zamku i starego miasta z otoczeniem,
- Gałąźnia Mała i Gałąźnia Wielka (gm. Kołczygłowy) – przełom rzeki Skotawy, dwa grodziska, osada obronna, cmentarzysko kurhanowe oraz zabytkowe elektrownie i urządzenia wodne z 2 poł. XIX w.,
- Gdańsk Oliwa – pocysterski zespół klasztorny,
- Gdańsk Westerplatte – pole bitwy będące miejscem pamięci narodowej, miejsce rozpoczęcia II wojny światowej,
- Gdańsk Święty Wojciech – Sanktuarium Świętego Wojciecha,
- Pruszcz Gdański i Gdańsk – Kanał Raduni – średniowieczny zespół hydrotechniczny (kanał wraz z obiektami hydrotechnicznymi),
- Gdańsk Wisłoujście – zespół unikatowych warowni morskich, jeden z dwóch tego typu w Europie,
- Głuszyno (gm. Potęgowo) – cmentarzysko gockie (element tzw. Megalitów Łupawskich),
- Gniew – zamek wzniesiony przez Krzyżaków po 1283 r. oraz zespół miejski lokowany po 1297 r. (Pałac Marysienki, Pałac Myśliwski, pozostałości murów miejskich, ratusz, kościół parafialny pw. św. Mikołaja, kamienice podcieniowe z XIV–XV w.),
- Hel – Cypel Helski – blisko 40 obiektów militarnych o różnej wartości historycznej,
- Jastarnia Bór – unikatowa osada rybacka typu wyspowego,
- Kartuzy – zespół klasztorny z 1391 r. i założenie krajobrazowe z cennym drzewostanem (buczyna pomorska), torfowiskami, jedyna kartuzja w Polsce północnej, relikty krajobrazu manierystycznego,
- Karwieńskie Błota (gm. Krokowa) – założenie ruralistyczne, pozostałości (struktura niwy siedliskowej i rozłogu pól) po wsi holenderskiej lokowanej w 1599 r. przez starostę puckiego J. Wejhera, jedna z ostatnich zachowanych osad holenderskich tego typu,
- Kluki (gm. Smołdzino) – wieś rybacka z zachowaną unikatową regionalną architekturą, z dawnym układem melioracyjnym pól i łąk, z miejscowymi nazwami,
- Krokowa – założenie rezydencjonalno-krajobrazowe, pałac z XIV w., ciągłość tradycji miejsca od późnego średniowiecza i wielka kompozycja krajobrazowa,
- Kwidzyn – zespół zamkowo-katedralny kapituły pomezkańskiej, założony jako baza wypadowa przez Krzyżaków ok. 1233 r., przekształcony w miasto ok. 1254 r. (katedra, pałac Fermora, gmach sądu ziemskiego, kościół parafialny pw. Św. Trójcy XVIII–XIX w., budynek poczty, pozostałości murów obronnych, domy, dworki gł. z XIX w.),
- Kuźnica (gm. Jastarnia) – unikatowa osada rybacka typu wyspowego,
- Leśno (gm. Brusy) – największe w Polsce cmentarzysko kurhanowe z kręgami kamiennymi kultury wielbarskiej,
- Łeba – osada rybacka i ruiny gotyckiego miasta Starej Łeby (rezerwat archeologiczny),
- Mikorowo (gm. Czarna Dąbrówka) – cmentarzysko szkieletowe wczesnośredniowieczne (element tzw. Megalitów Łupawskich),
- Niedźwiedzica – Niedźwiedzówka (gm. Stegna) – zespół pracowni bursztyniarskich kultury rzucewskiej, największy w Europie zespół neolitycznych pracowni bursztynu,
- Odry (gm. Czersk) – kamienne kręgi, cmentarzysko kurhanowe (rezerwat archeologiczny),

- Pelplin – zespół pocysterski założony ok. 1276 r. (zespół klasztorny, katedra z cennymi organami z XVII w., klasztor z XIV w., gotyckie kaplice, kościół farny Bożego Ciała, pałac biskupi, kanonie), największe założenie pocysterskie w Polsce północnej,
- Paraszyno (gm. Łęczycze) – zespół dworski i założenie krajobrazowe doliny Łeby, XVIII-wieczna rezydencja z wielką kompozycją krajobrazową,
- Rewa (gm. Kosakowo) – wieś rybacka i letniskowa, tradycje tzw. żeglugi rewskiej,
- Runowo (gm. Potęgowo) – pomnikowy drzewostan bukowy, grodzisko, cmentarzysko kurhanowe (element tzw. Megalitów Łupawskich),
- rynna Jezior Krępsko i Szczytno – cztery grodziska w Krępku, Gwieździnie, Olszanowie z osadami przyrodowymi oraz osadami od VI/VII/VIII wieku – do powstania XIII-wiecznej kasztelani szczycieńskiej z siedzibą na wyspie jeziora Szczytno, cmentarzyskami kultury pomorskiej z popielnicami twarzowymi, cmentarzyskami kurhanowymi kultury łużyckiej oraz największym na Pomorzu cmentarzyskiem kurhanowym wczesnośredniowiecznym w Chrzastowie, wyznaczającym południową granicę jednostki plemienną,
- Rzucewo (gm. Puck) – relikty neogotyckiego pałacu rodziny von Below; stanowisko archeologiczne kultury rzucewskiej z grobami szkieletowymi i śladami słupowego budownictwa naziemnego (osada łowców fok); założenie rezydencjonalno-krajobrazowe,
- Słowiński Park Narodowy – zespół stanowisk archeologicznych neolitycznych i kultury wielbarskiej w obrębie wychodni gleb kopalnych na obszarze z Górą Rowokół, na której znajdują się dwa grodziska, cmentarzysko szkieletowe kultury wielbarskiej oraz relikty XV-wiecznej kaplicy św. Mikołaja, miejsce kultu,
- Szczytkowice (gm. Główny) – cmentarzysko gockie (element tzw. Megalitów Łupawskich),
- Sopot – zespół urbanistyczny z XIX w. (ulica Bohaterów Monte Cassino, moło, dworek z XVIII w., ratusz, dom kuracyjny, Opera Leśna, hotel-kasyno), najświetniejszy nad Bałtykiem kurort morski,
- Swołowo (gm. Słupsk) – założenie ruralistyczne,
- Ustka – osada rybacka z dzielnicą uzdrowiskową XIX/XX w.,
- Waplewo Wielkie (gm. Stary Targ) – założenie rezydencjonalne z pałacem Sierakowskich z XVIII w., z parkiem, kaplicą dworską, altaną z XVIII–XIX w.,
- Wejherowo – kalwaria z XVII w., układ urbanistyczny, założenie rezydencjonalno-krajobrazowe rozwijane od XVI w., unikatowe w Europie miasto kalwaryjne (założone na planie Jerozolimy),
- Węsiory (gm. Sulęcyno) – rezerwat archeologiczny, cmentarzysko kurhanowe z przełomu epoki brązu i żelaza (kultura wejherowsko-krotoszyńska) z grobami skrzynkowymi i kurhanowymi oraz kręgami kamiennymi z poł. I–II w. n.e. (kultura grobów jamowych),
- Wiele (gm. Karsin) – unikatowa kalwaria typu bawarskiego (kościół z 1905 r.),
- Wolinia (gm. Główny) – pałac z oficynami i parkiem z XVIII w.,
- Zatoka Pucka (Małe Morze) – obszar tradycyjnego rybołówstwa kaszubskiego (z miejscowymi nazwami topograficznymi toni, mielizn, łach i punktów orientacyjnych) oraz związanej z nim obrzędowości i obyczajowości,
- Żarnowiec (gm. Krokowa) – zespół klasztorny benedyktynek (ok. 1279 r.), średniowieczna tradycja miejsca i kompozycja krajobrazowa,
- Żukowo – zespół poklasztorny norbertanek z 1209 r., założony przez księcia Mściwoja I (zabudowania z XIV–XV i XVII w., gotycki kościół Wniebowzięcia NMP, kościół szkolny z XVII w., kaplica cmentarna z XVIII w.),

- Zespół osiedleńczy: Przymuszewo – Wysoka Zaborska – Windorp – Parzyn (gm. Brusy).
- 5) W Planie wskazano 6 stref koncentracji elementów dziedzictwa kulturowego wymagających szczególnej ochrony wartości kulturowych i krajobrazowych:
- Żuławy
 - Ziemia Pucka
 - Powiśle
 - Ziemia Bytowska
 - Ziemia Białogardzka
 - Ziemia Kartusko-Mirachowska.
- 6) W momencie uchwalania niniejszego Programu procedowany jest projekt nowego Planu - *Planu zagospodarowania przestrzennego województwa pomorskiego 2030* oraz stanowiącego jego część projektu *Planu zagospodarowania przestrzennego obszaru metropolitalnego Gdańsk - Gdynia – Sopot 2030*.⁵

⁵ Projekt dokumentu przyjęty uchwałą Nr 293/129/16 Zarządu Województwa Pomorskiego z dnia 24 marca 2016 r. i skierowany do konsultacji społecznych.

Rysunek 1. Ochrona i kształtowanie dziedzictwa kulturowego.

Źródło: Plan zagospodarowania przestrzennego województwa pomorskiego 2009.

2. CHARAKTERYSTYKA ZASOBÓW DZIEDZICTWA KULTUROWEGO WOJEWÓDZTWA POMORSKIEGO

2.1. Dziedzictwo morskie i rzeczne

- 1) Dziedzictwo morskie i rzeczne stanowi zasób charakterystyczny dla województwa pomorskiego, jednocześnie trudny do scharakteryzowania przy zachowaniu podziału na obiekty nieruchome, ruchome i archeologiczne.
- 2) Do specyficznych zasobów województwa pomorskiego należą te, które świadczą o jego tożsamości i specyfice, w tym zwłaszcza o jego nadmorskim położeniu i licznych rzekach, kanałach, będących niegdyś źródłem energii dla kuźni, młynów i innych zakładów lub elementem systemu melioracji. Należą do nich w szczególności:
 - a) latarnie morskie wraz z towarzyszącą zabudową: w Rozewiu, Krynicy Morskiej, Czołpinie, Helu, Gdańsku - Nowym Porcie oraz latarnia Stilo koło Sasina;
 - b) historyczne wsie rybackie: (Jastarnia, Bór, Kuźnica, Łeba, Ustka, Rewa, Hel);
 - c) elementy doliny Delt Wisły: system polderów, rowów melioracyjnych, kanałów z przepustami, groblami, śluzami, stacjami pomp, przepompowniami, mostami (zwodzonymi, obrotowymi), innymi urządzeniami hydrotechnicznymi, strażnice wałowe;
 - d) zabytkowe młyny i elektrownie wodne (na rzece Raduni: w Łapinie, Bielkowie i Straszynie, na rzece Słupi: Struga-Soszyca, Gałąźnia Mała, Konradowo, Krzynia, na rzece Łupawie, na Brdzie, na Potoku Oliwskim i Jelitkowskim, na rzece Wierzycy w Czarnocińskich Piecach, Stockim Młynie i w Kolinczu);
 - e) najstarsze, nowożytne zabytki techniki zachowane m.in. młyny, prochownie, kuźnie wzdłuż Potoku Oliwskiego w Gdańsku, młyny wzdłuż Kanału Raduni, młyny zamkowe w Słupsku, Lęborku;
 - f) urządzenia wodne (Kanał Raduni w Gdańsku i Pruszczu Gdańskim, śluza w Przegalinie, XVII-wieczna śluza Kamienna Grodza w Gdańsku, pochylnia w Myłofie);
 - g) porty, stocznie;
 - h) mosty stałe (np. Tczew- Lisewo, Bytów);
 - i) zabytkowe jednostki pływające (statki „Sołdek” i „Dar Pomorza”, okręt „Błyskawica”);
 - j) wraki dawnych jednostek pływających na dnie morskim;
 - k) zabytki polskiego żeglarstwa (np. jachty „Dal” i „Opty”).

2.2. Niematerialne dziedzictwo kulturowe

- 1) Niematerialne dziedzictwo kulturowe jest istotnym elementem tożsamości kulturowej. Na jego zasoby składają się:
 - *tradycje i przekazy ustne, w tym język jako nośnik niematerialnego dziedzictwa kulturowego,*
 - *sztuki widowiskowe i tradycje muzyczne,*
 - *praktyki społeczno-kulturowe,*
 - *wiedza i praktyki dotyczące przyrody i wszechświata,*
 - *wiedza i umiejętności związane z rzemiosłem tradycyjnym.*⁶
- 2) W związku z faktem, że obecny obszar województwa pomorskiego był w XX w. przestrzenią intensywnych migracji, liczne przejawy lokalnego dziedzictwa niematerialnego uległy zapomnieniu lub są podtrzymywane jedynie w formie działań edukacyjnych – przykładem mogą być tradycja Żuławskich Związków Wałowych (zajęcia organizowany przez Żuławski Park Historyczny), czy Czarne Wesele w Klukach (festyn

⁶ Działający przy Ministerstwie Kultury i Dziedzictwa Narodowego Zespół ds. Niematerialnego Dziedzictwa Kulturowego, na podstawie Konwencji UNESCO w sprawie ochrony niematerialnego dziedzictwa kulturowego.

organizowany przez Muzeum Wsi Słowińskiej w Klukach, oddział Muzeum Pomorza Środkowego w Słupsku).

- 3) Relatywnie dobrze zachowane jest przekazywane z pokolenia na pokolenia niematerialne dziedzictwo Kaszub i Kociewia, z jego lokalną specyfiką w zakresie tradycji rękodzielniczych, muzycznych, rolniczych czy kulinarnych.
- 4) Za dziedzictwo województwa pomorskiego należy również uznać dziedzictwo XX wieku – w szczególności tradycje solidarnościowe, które wywarły znaczący wpływ na przemiany społeczno-polityczne w Europie Środkowo-Wschodniej.

2.2.1. Język regionalny

- 1) Ważnym zasobem niematerialnego dziedzictwa kulturowego województwa pomorskiego jest język kaszubski. Według Spisu Powszechnego Ludności i Mieszkań z 2011 r. w 25 gminach województwa pomorskiego powyżej 10% ludności posługuje się językiem kaszubskim. Można wśród nich wyróżnić gminy:
 - miejskie: Puck, Jastarnia,
 - miejsko-wiejskie: Kartuzy, Żukowo, Władysławowo,
 - wiejskie: Czarna Dąbrówka, Lipnica, Parchowo, Studzienice, Tuchomie, Chmielno, Przodkowo, Sierakowice, Somonino, Stężycza, Sulęczyno, Dziemiany, Lipusz, Cewice, Krokowa, Puck, Linia, Luzino, Łęczycze, Szemud, Wejherowo.
- 2) Kaszubski jest jedynym językiem regionalnym uznanym *Ustawą z dnia 6 stycznia 2005 r. o mniejszościach narodowych i etnicznych oraz o języku regionalnym* (tj. z 2015 r. poz. 573 z późn. zm.).
- 3) Status języka regionalnego umożliwia włączenie kaszubskiego do programu nauczania, jak również stosowania jako języka pomocniczego przez organy gminy oraz stosowania kaszubskich nazw miejscowości i obiektów fizjograficznych oraz nazw ulic.⁷
- 4) Kaszubski jako język pomocniczy jest stosowany w gminach wiejskich Linia, Luzino, Parchowo, Sierakowice oraz Żukowo.⁸
- 5) Podwójne nazwy wprowadzono w przypadku 792 miejscowości, znajdujących się na terenie 23 gmin:
 - miejskie: Kościerzyna,
 - miejsko-wiejskie: Bytów, Brusy, Kartuzy, Żukowo,
 - wiejskie: Chmielno, Czarna Dąbrówka, Dziemiany, Karsin, Kościerzyna, Linia, Lipnica, Lipusz, Luzino, Parchowo, Przodkowo, Sierakowice, Somonino, Stężycza, Sulęczyno, Szemud, Tuchomie, Wejherowo.⁹

2.2.2. Lista niematerialnego dziedzictwa kulturowego

- 1) Ratyfikowana przez Polskę w 2011 r. Konwencja UNESCO w sprawie ochrony niematerialnego dziedzictwa kulturowego z 2003 r. nakłada obowiązek inwentaryzacji przejawów tego dziedzictwa znajdujących się na terytoriach Państw-Stron, ze szczególnym uwzględnieniem dziedzictwa żywego.
- 2) Jednym z narzędzi wdrażania konwencji jest tworzenie Krajowej listy niematerialnego dziedzictwa kulturowego. Ma ona charakter informacyjny i stanowi realizację wymogu dokumentacji żywego niematerialnego dziedzictwa Polski.
- 3) Pośród 17 pozycji umieszczonych na ww. liście znajduje się *Hafciarstwo kaszubskie szkoły żukowskiej (Kaszëbscë wësziwanië żukòwsczégò sztëlu)*¹⁰.

⁷ Zgodnie z art. 12.7 Ustawy z dnia 6 stycznia 2005 r. o mniejszościach narodowych i etnicznych oraz o języku regionalnym (tj. z 2015 r. poz. 573 z późn. zm.) możliwość ta obejmuje gminy, w których liczba mieszkańców należących do mniejszości jest nie mniejsza niż 20% ogólnej liczby mieszkańców tej gminy lub, w przypadku miejscowości zamieszkałej, za ustaleniem dodatkowej nazwy miejscowości w języku mniejszości opowiedziała się w konsultacjach, przeprowadzonych w trybie określonym w art. 5a ust. 2 ustawy z dnia 8 marca 1990 r. o samorządzie gminnym (Dz. U. z 2013 r. poz. 594, z późn. zm.), ponad połowa mieszkańców tej miejscowości biorących udział w konsultacjach.

⁸ Urzędowy rejestr gmin, w których jest używany język pomocniczy – stan na 17 marca 2014 r.

⁹ Nazwy w językach mniejszości wpisane do Rejestru gmin, na których obszarze używane są nazwy w języku mniejszości - stan na 23 grudnia 2015 r.

2.3. Zabytki nieruchome

- 1) Województwo pomorskie charakteryzuje zróżnicowanie form i intensywności występowania obiektów dziedzictwa kulturowego. Jest to skutkiem skomplikowanego procesu dziejowego oraz występujących warunków naturalnych, dominujących form użytkowania terenu, zasobności mieszkańców i dostępności trwałych materiałów budowlanych, jak również zmian technologicznych i ważnych wydarzeń historycznych.
- 2) Obraz zróżnicowania zasobu dziedzictwa kulturowego województwa określany na podstawie zestawień statystycznych nie jest jednak w stanie oddać specyfiki poszczególnych typów krajobrazu kulturowego. Dokonując analizy uwarunkowań naturalnych, historycznych oraz występujących form architektonicznych można wyróżnić następujące obszary:
 - Kaszuby Północne (północna część powiatu bytowskiego oraz powiaty: słupski, lęborski, wejherowski i pucki), Powiśle (powiaty: kwidzyński, malborski i sztumski) i Kociewie (wschodnia część powiatu starogardzkiego i powiat tczewski) oraz Krajna (głównie południowa część powiatów chojnickiego i człuchowskiego), w których w przeszłości dominowała wielka własność ziemska, a później ważne procesy gospodarcze (wielka reforma agrarna w XIX w.); ich efektem są kompleksy dawnych majątków junkierskich, które po wojnie przekształcone zostały w PGR.;
 - Kaszuby (powiaty: bytowski, kartuski, kościerski oraz północna część chojnickiego) i Kociewie (przede wszystkim zachodnia część powiatu starogardzkiego), gdzie ze względu na ubogie gleby, historyczne procesy społeczno-ekonomiczne, dominujące osadnictwo o charakterze samorzutnym, zachowały się wsie tradycyjne, choć z licznymi wybudowaniami oraz wsie „ulicówki”, będące efektem akcji osadniczych; problemy kształtowania współczesnego krajobrazu Kaszub oraz Kociewia wynikają z dużego natężenia procesów urbanizacji i rozwoju infrastruktury turystycznej, przy słabym rozpoznaniu kulturowych cech krajobrazu tego obszaru;
 - Żuławy i Dolina Wisły, gdzie występują charakterystyczne: domy podcieniowe, pozostałości architektury menonickiej, zabytkowe wiatraki (Drewnica, Palczewo, Tczew) oraz system polderów, rowów melioracyjnych, kanałów z przepustami, groblami, śluzami, stacjami pomp, przepompowniami, mostami (zwodzonymi, obrotowymi) i innymi urządzeniami hydrotechnicznymi; obszar ten charakteryzuje się regularnymi układami wsi, co jest ściśle związane z układem hydrograficznym; zauważalne jest nieracjonalne gospodarowanie istniejącymi strukturami osadniczymi tego terenu;
 - strefa nadmorska, gdzie występują latarnie morskie wraz z towarzyszącą zabudową oraz historyczne wsie rybackie z przystaniami rybackimi.
- 3) Wśród zasobów tych znajdują się zarówno powszechnie znane i unikatowe jak Zamek w Malborku, a także liczne mniej znane, ale mające istotne znaczenie dla krajobrazu kulturowego, utrzymania tożsamości narodowej i regionalnej. Znaczna część tych zasobów pozostaje jednak w złym stanie, często jest nie w pełni zachowana i wymaga gruntownej restauracji. Brak także ich odpowiedniego rozpoznania i poznania ich prawdziwej wartości ogranicza możliwość ich uwzględniania na poziomie lokalnym, jako czynnik rozwojowy (np. produkt turystyczny).
- 4) Formami ochrony zabytków określonymi w art. 7 *ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami* są:
 - a) wpis do rejestru zabytków;
 - b) uznanie za pomnik historii;
 - c) utworzenie parku kulturowego;
 - d) ustalenia ochrony w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego albo w decyzji o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego, decyzji o warunkach zabudowy, decyzji o zezwoleniu na realizację

¹⁰ Narodowy Instytut Dziedzictwa, www.niematerialne.nid.pl.

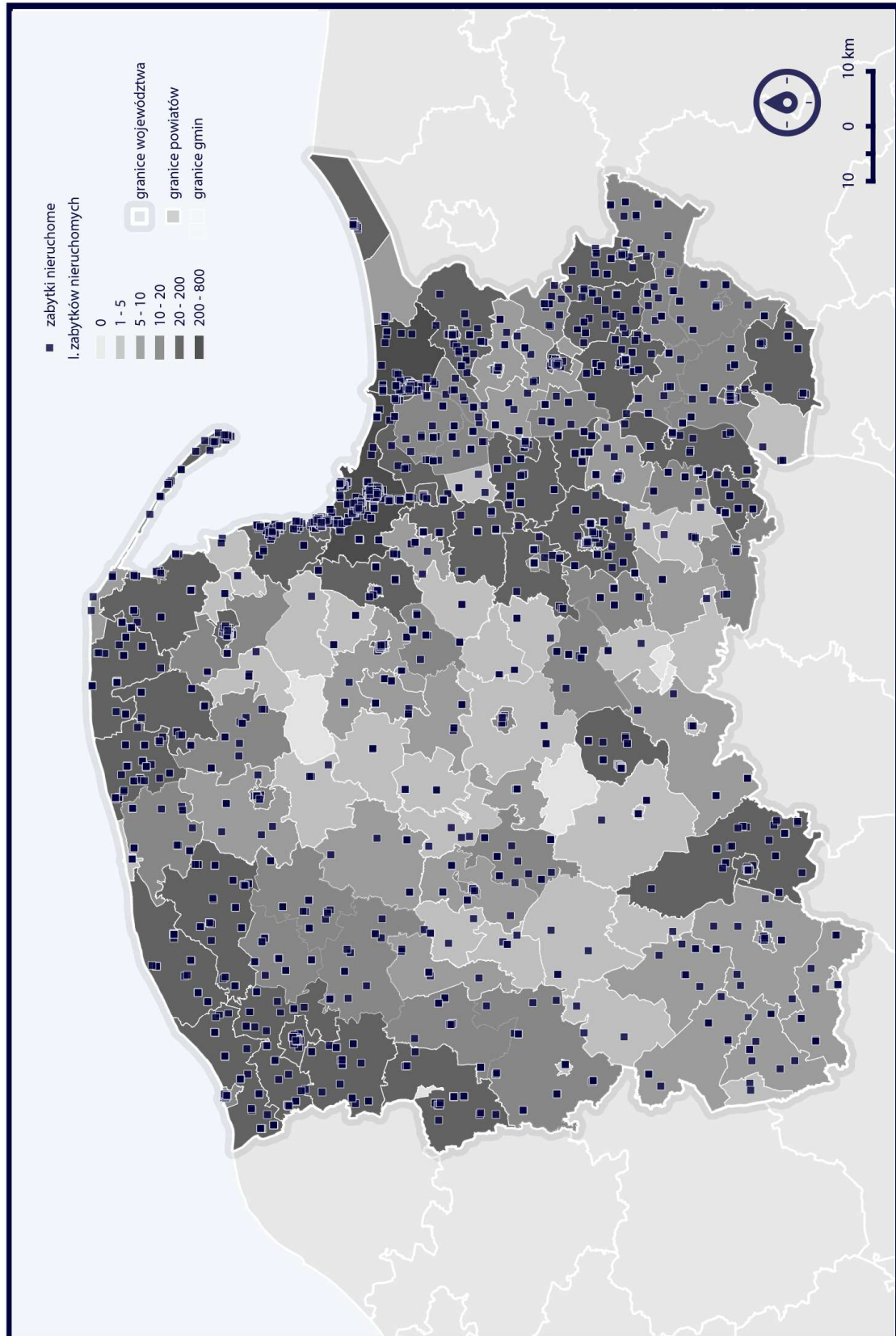
inwestycji drogowej, decyzji o ustaleniu lokalizacji linii kolejowej lub decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji w zakresie lotniska użytku publicznego.

2.3.1. Wpis do rejestru zabytków

- 1) Rejestr zabytków województwa pomorskiego prowadzony jest dla trzech kategorii zabytków: zabytków nieruchomych (księga rejestru A), zabytków ruchomych (księga rejestru B) oraz zabytków archeologicznych (księga rejestru C)¹¹.
- 2) W rejestrze nieruchomych zabytków Pomorskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków¹² na dzień 4 kwietnia 2016 r. znajdowało się 3.507 obiektów, wpisanych pod 1.921 numerami rejestru. Dla porównania: we wrześniu 2010 r. w rejestrze tym znajdowało się 3.311 zabytków, wpisanych pod 1.813 numerami. Zmiana tych wartości wynika przede wszystkim z obejmowania ochroną kolejnych obiektów, ale również kontynuowanej przez Narodowy Instytut Dziedzictwa od 2008 r. terenowej weryfikacji zabytków nieruchomych.
- 3) W ww. zasobie największe grupy stanowią obiekty mieszkalne (1079) oraz sakralne (534). Ponadto liczną grupę zabytków stanowią obiekty użyteczności publicznej (249), gospodarcze (207), zespoły zieleni urządzonej (305) oraz obiekty typowe dla krajobrazów wiejskich i przedmiejskich – rezydencjalne (229), folwarczne (252) i cmentarze (162). Stosunkowo niewielką – mierzoną wartością liczbową – jednak bardzo istotną dla charakterystyki kulturowej regionu grupą zabytków są układy urbanistyczne (61). Wyróżniającą się krajobrazowo grupę zabytków stanowią również zamki (14) i obiekty obronne (96). Stosunkowo niewielką grupę – biorąc pod uwagę morską i solidarnościową tożsamość województwa – stanowią zabytki przemysłowe (120). Pozostała grupa trudnych do jednoznacznego zakwalifikowania zabytków takich jak fontanny, bramy, elementy małej architektury itp. obejmuje 199 obiekty.
- 4) Największa koncentracja zabytków nieruchomych występuje we wschodniej, północnej i północno-zachodniej części województwa. Taki stan rzeczy wynika w dużej mierze z zasobności lokalnych gospodarek (związanej z dobrymi warunkami dostępności materiałów budowlanych). Na tym tle obiekty mieszkaniowe i sakralne rozlokowane są relatywnie równomiernie – przy uwzględnieniu zasady, że ich największa koncentracja następuje w większych miastach. Sieć zamków i obiektów obronnych jest również rozlokowana stosunkowo równomiernie. Obiekty rezydencjalne i folwarczne stanowią element charakterystyczny ziemi lęborskiej, słupskiej oraz Powiśla.

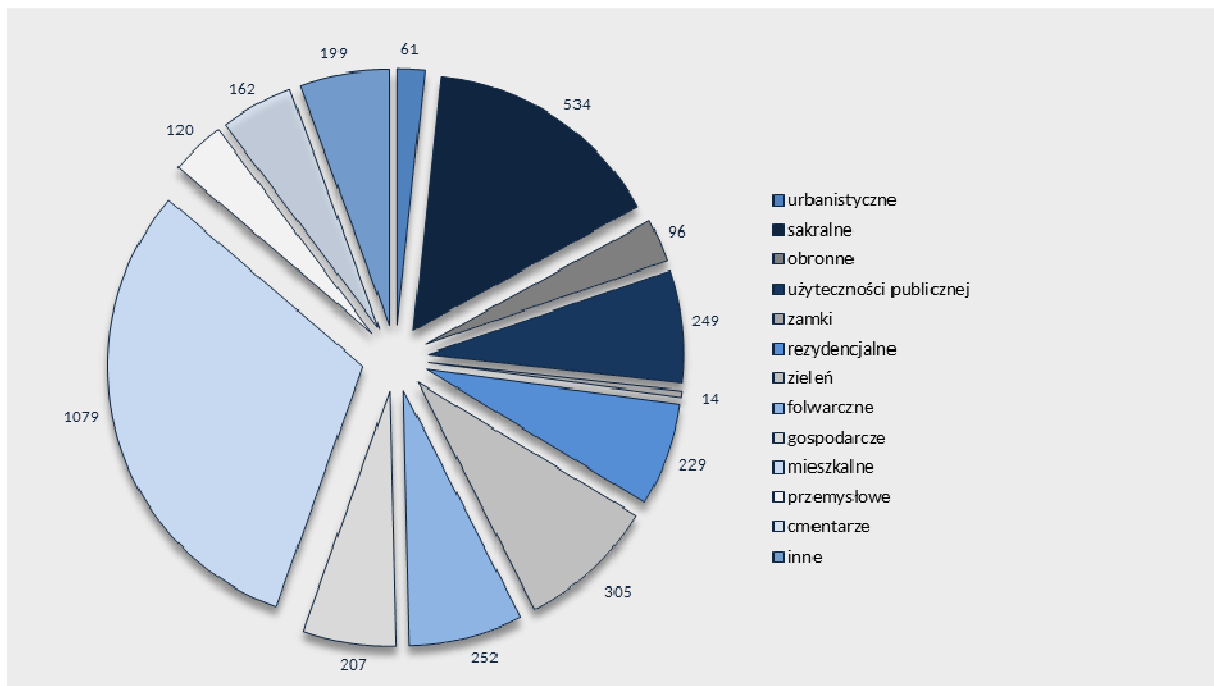
¹¹ Zabytki ruchome oraz archeologiczne zostaną opisane w dalszych częściach niniejszego rozdziału

¹² Wykaz zabytków nieruchomych – stan 4 kwietnia 2016 r., wg Narodowego Instytutu Dziedzictwa.

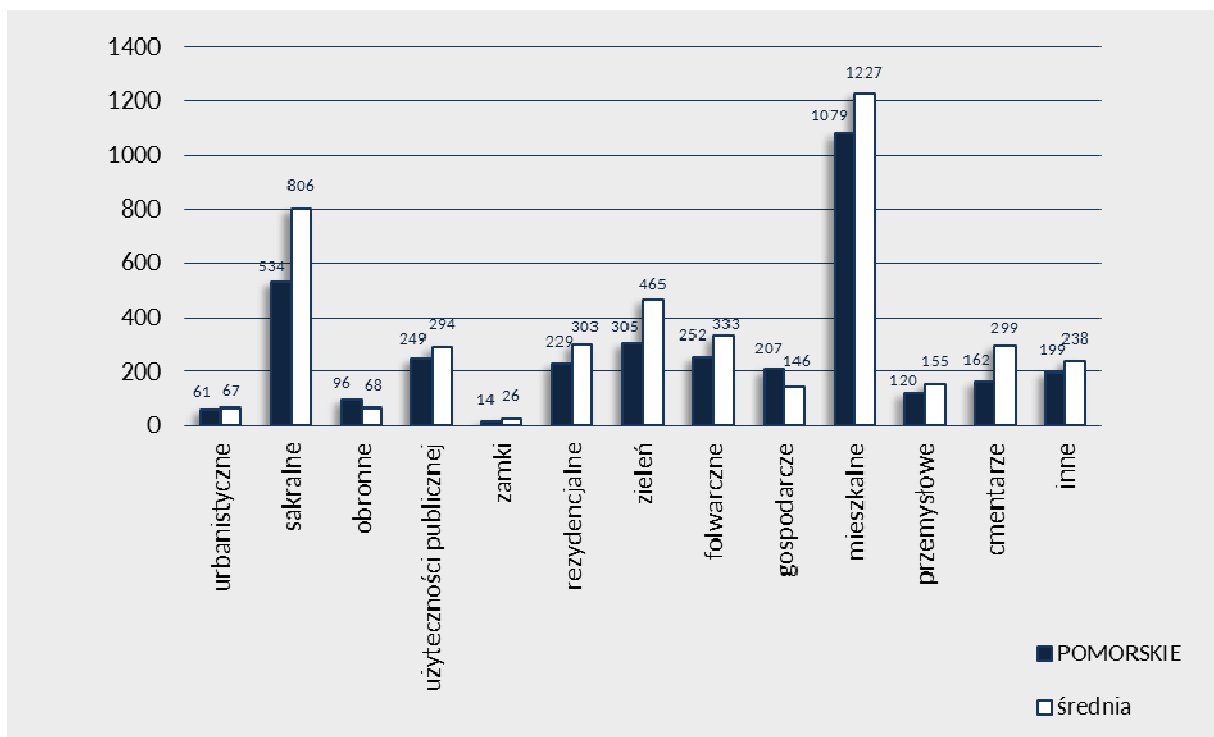
Rysunek 2. Lokalizacja zabytków nieruchomych na terenie województwa pomorskiego.

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych Narodowego Instytutu Dziedzictwa.

Wykres 1. Zabytki nieruchome w województwie pomorskim w podziale na pierwotnie pełnione funkcje.

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych Narodowego Instytutu Dziedzictwa.

Wykres 2. Zabytki nieruchome w województwie pomorskim wg funkcji pierwotnych na tle średniej dla wszystkich województw.

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych Narodowego Instytutu Dziedzictwa.

Zespoły urbanistyczne i ruralistyczne

- 5) Na terenie województwa występują 62 wielkoobszarowe układy urbanistyczne i ruralistyczne. Najwięcej z nich występuje w Trójmieście. Do najbardziej charakterystycznych i znanych należą: układ urbanistyczny miasta Gdańska w obrębie nowożytnych fortyfikacji, układ urbanistyczny Starej Oliwy wraz z zespołem Potoku Oliwskiego, układ urbanistyczno-krajobrazowy Sopotu oraz historyczny układ urbanistyczny śródmieścia Gdyni. Do pozostałych zabytkowych układów urbanistycznych miast lokowanych w średniowieczu należą: Bytów, Chojnice, Człuchów, Gniew, Kościerzyna, Kwidzyn, Nowy Staw, Lębork, Malbork, Prabuty, Puck, Słupsk, Skarszewy, Starogard Gdański, Sztum, Tczew oraz w okresie nowożytnym Wejherowo.
- 6) Układy ruralistyczne reprezentują wsie żuławskie: Żuławki i Drewnica (gm. Stegna), wsie rybackie: Jastarnia, Bór, Kuźnica (m. Jastarnia), Orłowo (m. Gdynia), Krynica Morska, wsie przyklasztorne Żukowo i Kartuzy oraz pozostałe historyczne układy wsi: Trąbki Wielkie, Góra (dawna Góra Pomorska, gm. Wejherowo), Nowa Wioska (gm. Gardeja), Oksywie, Wielki Kack (m. Gdynia), Mechowo (gm. Puck), Wdzydze Tucholskie, Wiele, Przytarnia (gm. Karsin), Juszki, Wąglikowice (gm. Kościerzyna), Św. Wojciech (m. Gdańsk), Osiek, Karwieńskie Błota I i II (gm. Krokowa), Swołowo, Bruskowo Wielkie, Wodnica, Niestkowo, dawna osada rybacka w Ustce.

Dzieła architektury sakralnej i budownictwa mieszkalnego

- 7) Na terenie województwa pomorskiego znajduje się:
- a) 521 zabytków sakralnych, wśród których do szczególnie cennych należą: zespoły kościelno-klasztorne – m.in. pocysterskie w Oliwie, Pelplinie, Żarnowcu, ponorbertański w Żukowie, pojezuickie w Gdańsku - Starych Szkotach, Chojnicach, pokartuski w Kartuzach, zespół franciszkański w Gdańsku; duże kościoły gotyckie – m.in. Bazylika Mariacka w Gdańsku, Tczewie, Gniewie, Chojnicach, Pucku; zespoły kalwaryjne w Wejherowie i w Wielu;
 - b) 14 zamków lub pozostałości po nich; do największych należą zamki w: Malborku, Kwidzynie, Sztumie, Bytowie, Gniewie, Człuchowie, Starej Kiszewie i Słupsku;
 - c) 70 pałaców, a wśród nich m.in.: barokowy w Krokowej, klasycystyczny – w Sasinie oraz duża grupa neostylowych z XIX w. i przełomu XIX/XX w.: Przebendowskich w Wejherowie, Wiechertów w Starogardzie Gdańskim, w Rzucewie, Nowej Wsi Rzeczej, Sucuminie, Chynowie, Wolinie, Cecenowie, Górzynie, Damnicy, Warcinie, Pałac Opatów w Oliwie, Pałac Sierakowskich w Waplewie Wielkim;
 - d) 166 dworów, a wśród nich m.in.: XVIII-wieczny szkieletowy w Mirachowie, dwory w Będominie oraz Sikorzynie;
 - e) obiekty mieszkalne (kamienice z oficynami, wille, domy, chałupy, chaty), będące najliczniejszą grupą zabytków występującą w krajobrazie; należą do niej specyficzne dla regionu domy podcieniowe (np. Lipce, Koszwały, Miłocin, Trutnowy, Orłowo, Marynowy), domy konstrukcji ryglowej tzw. „Krainy w Kratę” oraz obiekty mieszkalne powstałe w różnych okresach historycznych, z przewagą tych wybudowanych w 2 połowie XIX w. i w XX w.

Dzieła budownictwa użyteczności publicznej

- 8) Na terenie województwa pomorskiego znajdują się:
- a) ratusze (gotyckie i gotycko-renesansowe – m.in. ratusz Głównego i Starego Miasta w Gdańsku, z XIX/XX w. – w Chojnicach, Kościerzynie, Słupsku, Lęborku);
 - b) zespoły szpitalne i przytułki (Zakład Balneologiczny w Sopocie, Kocborowo, Dom Sierot w Gdańsku itd.);
 - c) szkoły – (np. Wyższa Szkoła Techniczna – ob. Politechnika Gdańska);

- d) siedziby cechów, stowarzyszeń, organizacji (np. Dwór Artusa, Dwór Bractwa św. Jerzego, Dom Bractwa Strzeleckiego w Bytowie);
- e) poczty (np. Słupsk, Gdańsk);
- f) dworce kolejowe (np. Dworzec Główny w Gdańsku, Malbork, Kwidzyn);
- g) hipodromy (np. Sopot);
- h) karczmy (np. Trąbki Wielkie).

Dzieła budownictwa obronnego

- 9) Dzieła fortyfikacyjne i obronne, najczęściej pochodzące ze średniowiecza i nowożytności: mury miejskie, baszty i bramy (Lębork, Chojnice), twierdze (m.in. zespół fortyfikacji miejskich Gdańska, Twierdza Wisłoujście). Ważną grupę stanowią umocnienia nadbrzeżne (w Gdańsku w rejonie Nowego Portu i Brzeźna, w Gdyni oraz na Półwyspie Helskim).

Pola bitew, miejsca pamięci i martyrologii

- 10) W regionie licznie występują miejsca upamiętniające wydarzenia historyczne: m.in. Pole bitwy na Półwyspie Westerplatte¹³ i Plac Solidarności w Gdańsku. Oprócz obiektów wpisanych do rejestru zabytków, do najważniejszych należy zaliczyć były hitlerowski obóz zagłady KL Stutthof w Sztutowie¹⁴ oraz miejsca martyrologii – Piaśnica, Las Szpęgawski.

Cmentarze

- 11) Wśród nekropolii województwa pomorskiego można wyróżnić: rzymskokatolickie (np. Lichnowy, Piece), ewangelickie (np. Sulmin), menonickie (np. Stogi, Cyganek), żydowskie (np. Dzierżoń, Skarszewy-Bączek), wojenne (np. Czarne) i wojskowe (np. Gdańsk).

Zabytkowe zespoły zieleni

- 12) W zasobie tym znajdują się różnorodne formy zieleni komponowanej, m.in.:
- a) parki: pałacowe (np. Park Oliwski), dworskie (np. Krojanty, Kuźniczki) oraz miejskie (np. Sopot);
 - b) ogrody: dworskie (np. Tuchomie, Prusewo), przywillowe (Sopot);
 - c) aleje (np. Wielka Aleja w Gdańsku).

2.3.2. Pomniki historii

- 1) Uznanie zabytku za pomnik historii jest szczególnym aktem prawnym, bowiem pomnikiem historii mogą zostać zabytki nieruchome o ponadregionalnym znaczeniu, dużych wartościach historycznych, naukowych i artystycznych, mające znaczenie dla polskiego dziedzictwa kulturowego, utrwalone w świadomości społecznej i stanowiące źródło inspiracji dla kolejnych pokoleń. Pomnikami historii mogą być krajobrazy kulturowe, układy urbanistyczne, ruralistyczne i zespoły budowlane, dzieła architektury i budownictwa lub zespoły tych dzieł o wspólnych cechach stylowych, użytkowych lub konstrukcyjnych, dzieła budownictwa obronnego, obiekty dziedzictwa przemysłowego, inżynierii lądowej i wodnej, parki i ogrody, cmentarze, miejsca upamiętniające wydarzenia historyczne bądź związane z działalnością wybitnych osobistości lub instytucji oraz zabytki archeologiczne (pozostałości terenowe pradziejowego i historycznego osadnictwa, cmentarzyska, kurhany, relikty działalności gospodarczej, religijnej i artystycznej). Ponadto muszą to być zabytki, które:
- a) zachowały pierwotną kompozycję przestrzenną lub uległy nieznacznym przekształceniom,
 - b) są jednorodne stylowo lub o czytelnych i zharmonizowanych ze sobą nawarstwieniach,

¹³ Jednocześnie jest to obszar uznany za pomnik historii.

¹⁴ Ustawa z dnia 7 maja 1999 r. o ochronie terenów byłych hitlerowskich obozów zagłady (Dz. U. z 1999 r. Nr 41, poz. 412 z późn. zm.)

- c) są należycie wyeksponowane w przestrzeni miejskiej lub krajobrazie i zachowały pierwotne relacje z otoczeniem,
 - d) są dziełami wybitnych twórców, np.: architektów, planistów, architektów krajobrazu, ogrodników,
 - e) są dobrze zachowane lub w stanie pozwalającym na ich rewaloryzację,
 - f) są przedmiotem troski konserwatorskiej.
- 2) Prezydent RP, na wniosek ministra właściwego do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego, w drodze rozporządzenia, może uznać za pomnik historii zabytek nieruchomy, wpisany wcześniej do rejestru zabytków lub park kulturowy o szczególnej wartości dla kultury, określając jego granice. Minister, przed złożeniem prezydentowi wniosku, musi uzyskać opinię Rady Ochrony Zabytków.
- 3) W obecnie obowiązującej ustawie nie ma odrębnych przepisów w zakresie specyfiki ochrony pomników historii. Zakres ochrony wynika z faktu, że obiekt wcześniej został wpisany do rejestru zabytków bądź poddany ochronie jako park kulturowy. Forma ta ma, jak dotąd tylko znaczenie prestiżowe i potencjalną wagę przy rozpatrywaniu wniosków o dofinansowanie prac związanych z utrzymaniem i restauracją danego obiektu. W rozważaniach teoretycznych i projektach zmiany systemu ochrony zabytków w Polsce pojawia się coraz poważniej tendencja, by liczba pomników historii znacząco wzrosła i były nimi te obiekty, za które Państwo jest gotowe brać pełną odpowiedzialność w zakresie zachowania formy i zabezpieczenia środków na prace konserwatorskie.
- 4) Na obszarze województwa znajduje się 5 zespołów uznanych przez Prezydenta RP za Pomniki Historii:
- a) **Gdańsk** – miasto w zasięgu obwarowań z XVII w.¹⁵;
 - b) **Gdańsk** – Pole Bitwy na Westerplatte¹⁶;
 - c) **Malbork** - zespół zamku krzyżackiego¹⁷;
 - d) **Pelplin** – zespół pocystersko-katedralny¹⁸,
 - e) **Gdynia** – historyczny układ urbanistyczny śródmieścia¹⁹.
- 5) Istnieje potrzeba ochrony i promocji pomników historii jako wyjątkowego zasobu kulturowego Polski. Potrzeba budowy spójnej marki *Pomnik Historii* jest więc istotnym wyzwaniem i wynika z konieczności ich efektywnego wykorzystania w rozwoju społeczno-ekonomicznym regionu, w którym się znajdują. Budowa marki jest próbą odnalezienia miejsca dla cennych obiektów zabytkowych w dzisiejszej rzeczywistości. Markę można zbudować w oparciu o jakościowy produkt – w tym specyficznym wydaniu – produkt pomnika historii. Nieodzowne jest więc otoczenie pomników dodatkową ochroną, która zapewni trwanie ich autentyczności i wyjątkowych wartości.

2.3.3. Parki kulturowe

- 1) Park kulturowy to forma ochrony stworzona z myślą o ochronie krajobrazu kulturowego. Utworzenie parku kulturowego następuje w drodze uchwały rady gminy, po zasięgnięciu opinii wojewódzkiego konserwatora zabytków. Park kulturowy powoływany jest *w celu ochrony krajobrazu kulturowego oraz zachowania wyróżniających się krajobrazowo terenów z zabytkami nieruchomymi charakterystycznymi dla miejscowej tradycji budowlanej i osadniczej*. Na obszarze parku kulturowego mogą być ustanowione zakazy i ograniczenia, dotyczące w szczególności prowadzenia robót budowlanych oraz działalności handlowej, usługowej, przemysłowej i rolniczej, zmiany sposobu użytkowania zabytków nieruchomych, składowania bądź magazynowania odpadów oraz umieszczania tablic, napisów i ogłoszeń reklamowych. Mocną stroną

¹⁵ Zarządzenie Prezydenta RP z dn. 8 września 1994 r. w sprawie uznania za pomnik historii (M. P. nr 50 z 1994 r., poz. 415).

¹⁶ Rozporządzenie Prezydenta RP z dn. 22 sierpnia 2003 r. w sprawie uznania za pomnik historii (Dz. U. nr 148 z 2003 r., poz. 1448).

¹⁷ Zarządzenie Prezydenta RP z dn. 8 września 1994 r. w sprawie uznania za pomnik historii – zał. Malbork – zespół zamku krzyżackiego (M. P. nr 50 z 1994 r., poz. 420).

¹⁸ Rozporządzenie Prezydenta RP z dn. 25 kwietnia 2014 r. w sprawie uznania za pomnik historii „Pelplina – zespołu pocystersko-katedralnego” (Dz.U. 2014, poz. 614).

¹⁹ Rozporządzenie Prezydenta RP z 23 lutego 2015 r. w sprawie uznania za pomnik historii „Gdynia – historyczny układ urbanistyczny śródmieścia” (Dz.U. 2015, poz. 356).

tej formy ochrony jest możliwość dostosowania zasad ochrony do warunków lokalnych i specyfiki przedmiotu ochrony – obowiązek stworzenia planu ochrony dla konkretnego obszaru. Słabą – pozostawienie inicjatywy i odpowiedzialności (w tym finansowej za wprowadzone ograniczenia) na barkach gminy. Z powyższych ograniczeń wynika stosunkowo słabe zainteresowanie tą formą ochrony.

- 2) Na obszarze województwa powołano dotychczas trzy parki kulturowe:
 - a) Park Kulturowy *Ośmiu Błogosławieństw* we wsi Sierakowice (gm. Sierakowice)²⁰;
 - b) Park Kulturowy *Osada Łowców Fok* w Rzucewie (gm. Puck)²¹;
 - c) Park Kulturowy *Klasztorne Stawy* (m. Słupsk)²².
- 3) W *Planie zagospodarowania przestrzennego województwa pomorskiego*²³ wskazano 46 miejsc predysponowanych do utworzenia parków kulturowych ze względu na wyjątkowe wartości, gdzie zachowana została historyczna struktura przestrzeni i szczególne walory przyrodniczo-krajobrazowe. Jednak od 2009 r. nie została utworzona żadna tego typu forma ochrony zabytków.

2.3.4. Ewidencja zabytków²⁴

- 1) *Ewidencja zabytków jest podstawą do sporządzania programów opieki nad zabytkami przez województwa, powiaty i gminy* (Art. 21 Ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami).
- 2) Prowadzenie ewidencji zabytków służy usystematyzowaniu wiedzy o zabytkach, a zarazem prowadzeniu planowej polityki i działalności konserwatorskiej²⁵. Ewidencja jest zbiorem znacznie szerszym niż rejestr zabytków. Umożliwia tworzenie i wdrażanie systemów ochrony w zakresie wpisów do rejestru zabytków, jak również służy opracowywaniu planów zagospodarowania przestrzennego, a także w decyzjach o różnego rodzaju inwestycjach, w tym pracach remontowo-budowlanych czy dofinansowaniu prac konserwatorskich.
- 3) W województwie pomorskim znajduje się 10.481 obiektów nieruchomości wpisanych do Krajowej Ewidencji Zabytków. Jest to wartość nieznacznie poniżej średniej dla polskich regionów, która wynosi 11.445 obiektów. Stosunkowo duży udział w tym zasobie w województwie pomorskim mają karty ewidencyjne cmentarzy – 18% (1.865 obiektów).

²⁰ Uchwała Rady Gminy Sierakowice Nr XLII/321/06 z dnia 28 marca 2006 r., zmienione uchwałą XLIV/347/06 z dnia 20 czerwca 2006 r., uzupełniona uchwałą nr ZLVIII/384/06 z 24 października 2006 r.

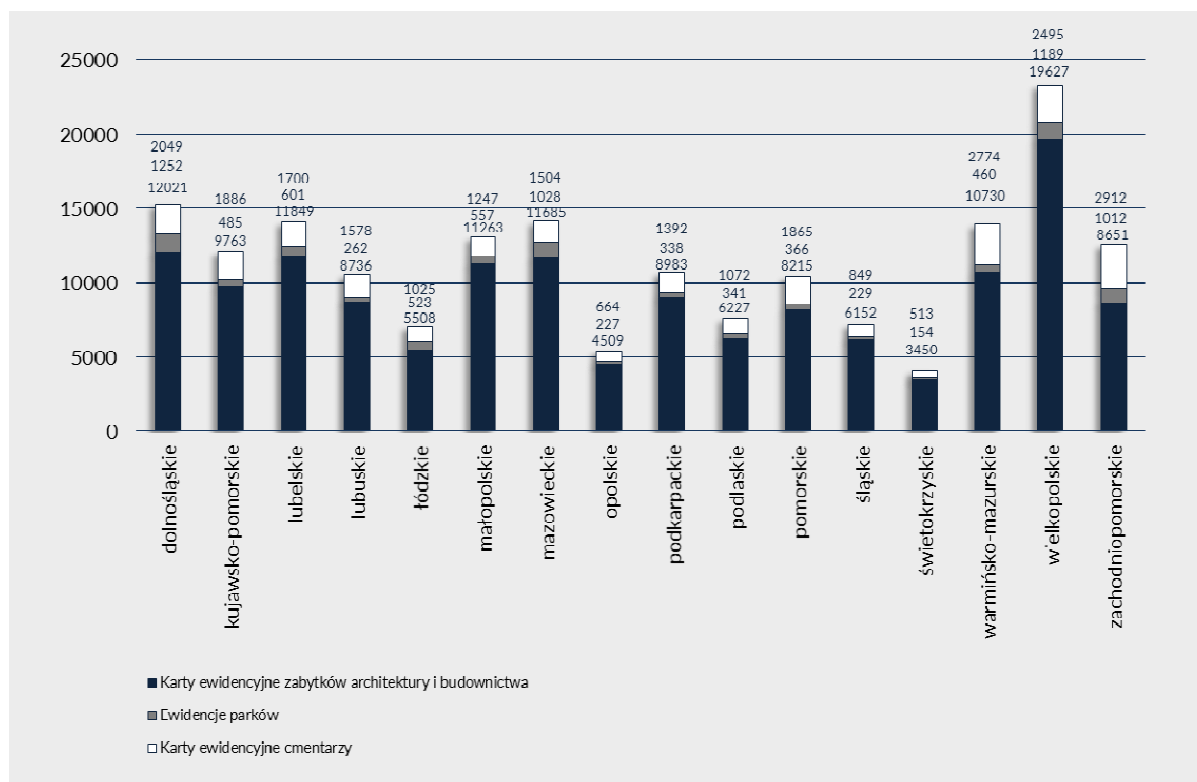
²¹ Uchwała Rady Gminy Puck Nr XV/25/08 z dnia 18 marca 2008 r.

²² Uchwała Rady Miejskiej w Słupsku Nr XL-617-09 z dnia 8 lipca 2009 r.

²³ Plan Zagospodarowania Przestrzennego Województwa Pomorskiego, 2009, UMWP, Gdańsk.

²⁴ Ewidencja od 2011 roku stała się również jedną z niewymienionych literalnie w ustawie form ochrony zabytków [za:] Narodowy Instytut Dziedzictwa.

²⁵ Prowadzenie ewidencji zabytków jest obowiązkowe dla gmin oraz wojewódzkich urzędów ochrony zabytków.

Wykres 3. Liczba wpisów do Krajowej Ewidencji Zabytków (stan na 31.03.2014).

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych Narodowego Instytutu Dziedzictwa.

2.3.5. Lista Światowego Dziedzictwa UNESCO

- 1) Zakwalifikowanie obiektu lub innego zasobu kulturowego na listy UNESCO nie jest formą ochrony przewidzianą przepisami polskiego prawa, jednak taka forma uznania posiada bardzo dużą wartość promocyjną.
- 2) Najbardziej rozpoznawalną w zakresie światowych zasobów zabytków dziedzictwa jest Lista Światowego Dziedzictwa UNESCO, która zawiera przede wszystkim zabytki nieruchome. Znajduje się na niej jeden obiekt z obszaru województwa pomorskiego – Zamek krzyżacki w Malborku²⁶.

2.3.6. Znak Dziedzictwa Europejskiego²⁷

- 1) *Znak Dziedzictwa Europejskiego* to specjalne wyróżnienie Komisji Europejskiej dla miejsc i wydarzeń, które tworzą ducha europejskiej kultury i rozwoju społecznego. Dnia 19 grudnia 2014 r. wyróżnienie to przyznano historycznej Stoczni Gdańskiej (Sala BHP, brama nr 2, plac Solidarności z pomnikiem Poległych Stoczniovców wraz z murem i tablicami inskrypcyjnymi oraz Europejskie Centrum Solidarności).

2.3.7. Stan zasobów nieruchomości

- 1) Charakterystyczne elementy krajobrazu kulturowego ulegają degradacji, tracąc swoją historycznie ukształtowaną strukturę. Prawie 200 obiektów wpisanych do rejestru zabytków jest zagrożonych utratą wartości. Należą do nich przede wszystkim:
 - a) pałace: Kartkowo (gm. Czarna Dąbrówka), Gockowo (gm. Rzeczenica), Cecenowo (gm. Główny), Charbrowo (gm. Wicko), Zdrzewno (gm. Wicko), Sulicice (gm. Krokowa), Biesowice (gm. Kępice),

²⁶ Wpis z 1997 r.

²⁷ Jedyne wyróżnienie z terenu województwa pomorskiego dotyczy zabytku nieruchomego, jednak tą formą uznania mogą być również objęte obiekty ruchome i wartości niematerialne.

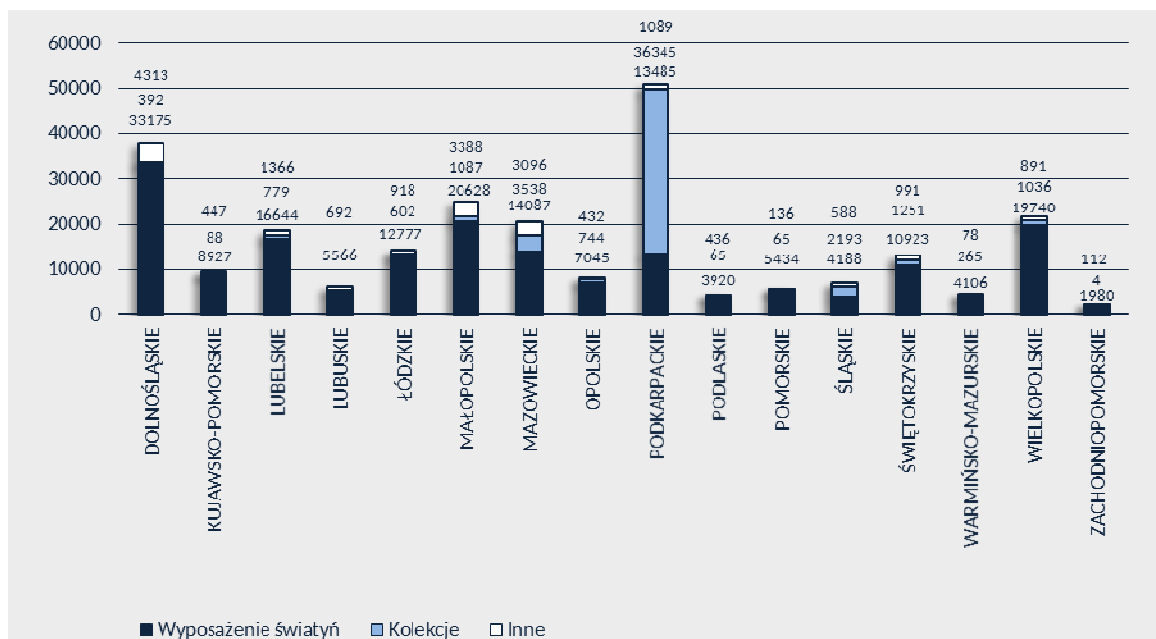
Kończewo (gm. Kobylnica), Starnice (gm. Dębica Kaszubska), Nowa Wieś Rieczna (gm. Starogard Gdański);

- b) dwory: Miłocice (gm. Miastko), Gołębiewo Średnie (gm. Trąbki Wielkie), Rusocin (gm. Pszczółki), Gdańsk (ul. Kieturakisa 1 i ul. Traugutta 96), Lisewo Malborskie (gm. Lichnowy), Grąsino (gm. Słupsk), Swochowo (gm. Słupsk), Wytowno (gm. Ustka), Kopytkowo (gm. Smętowo Graniczne), Miradowo (gm. Zblewo), Owidz (gm. Starogard Gdański), Jezioro (gm. Dzierżoń), Telkwice (gm. Stary Targ), Nicponia (gm. Gniew), Zajączkowo Tczewskie (gm. Tczew), Bożepole Wielkie, Bożepole Małe, Borkówko (gm. Choczewo);
- c) domy podcieniowe: Osice (gm. Suchy Dąb), Steblewo (gm. Suchy Dąb), Klecie (gm. Stare Pole), Kławki (gm. Stare Pole), Złotowo (gm. Stare Pole), Świerki (gm. Nowy Staw), Izbiska (gm. Stegna), Mikoszewo (gm. Stegna), Żuławki (gm. Stegna), Lubieszewo (gm. Nowy Dwór Gdański), Nowa Kościelnica (gm. Ostaszewo);
- d) zamki: Grabiny Zameczek (gm. Suchy Dąb).

2.4. Zabytki ruchome

2.4.1. Rejestr zabytków

- 1) Dla regionu przygotowano 609 decyzji o wpisie do rejestru zabytków B - obejmującym zabytki ruchome. W ramach ww. decyzji ochroną objęto 5.635 obiektów, z czego znakomita większość (5.434) to wyposażenie obiektów świątyni. Niewielki liczbowo, acz istotny zasób stanowią kolekcje (65). Zbiór obiektów o innym charakterze obejmuje 136 sztuk. Jest to stosunkowo niewielka liczba. Dla porównania - w województwie podkarpackim jest ich ponad 50 tys., małopolskim ponad 24 tys. Należy jednak zauważyć, że analizując dane w ujęciu całego kraju, mniejsza liczba zabytków ruchomych występuje w regionach ekstensywnie zaludnionych oraz tych, które były obszarem intensywnych migracji w trakcie oraz po II wojnie światowej.
- 2) Większa część zabytków ruchomych wpisanych do rejestru zabytków stanowi wyposażenie i wystrój wnętrz sakralnych, szczególnie kościołów rzymskokatolickich i klasztorów. Na te zasoby składają się m.in. ołtarze, witraże, ambony, organy, konfesjonały, chrzcielnice, drzwi z okuciami i zamkami, ławy, świeczniki, malowidła, obrazy, rzeźby, tkaniny oraz inne elementy wystroju wnętrz. Do tego typu zabytków należą także zabytkowe zegary, dzwony, ale i zabytki takie jak kielichy, kropielnice, kadzielnice, czy zabytkowe ornaty.
- 3) Zabytkami ruchomymi znajdującymi się we wnętrzach świeckich, jest wyposażenie i wystrój budynków mieszkalnych (dworów), użyteczności publicznej (jak ratusze, biblioteki), ale również wyposażenie sklepów. Są to m.in. piece, balustrady, boazerie, okładziny ceramiczne, obrazy, broń. Charakterystyczną grupą zabytków ruchomych są także zabytkowe pojazdy, sanie, uprząże.

Wykres 4. Liczba obiektów ruchomych wpisanych do rejestru zabytków z podziałem na województwa i typy.

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych Narodowego Instytutu Dziedzictwa.

2.4.2. Ewidencja Zabytków

- 1) Sporządzono 14.629 kart ewidencyjnych dla obiektów znajdujących się na terenie województwa pomorskiego²⁸. Jest to wartość poniżej przeciętnej dla polskiego województwa, która wynosi 23.616 karty.
- 2) Podobnie jak w przypadku obiektów wpisanych do rejestru zabytków, jest to przede wszystkim wyposażenie świątyń, budynków rezydencjalnych i użyteczności publicznej, ale również zabytkowe pojazdy.
- 3) 129 obiektów to zabytki techniki, co biorąc pod uwagę silną stoczniową i morską tożsamość regionu jest liczbą stosunkowo niewielką. Dla porównania w cechującym się wieloma analogiami w zakresie rozwoju cywilizacyjnego w województwie zachodniopomorskim znajduje się 367 takich obiektów, a w województwie mazowieckim aż 2.378²⁹.

2.4.3. Muzea i kolekcje

- 1) Mimo stosunkowo nielicznego stanu rejestrowych zabytków ruchomych, faktyczny stan tego zasobu należy uzupełnić o kolekcje muzealne, które nie są uwzględniane w ww. rejestrze.
- 2) Do najcenniejszych należą zbiory Muzeum Narodowego w Gdańsku z „Sądem Ostatecznym” Hansa Memlinga, czy Muzeum Diecezjalnego w Pelplinie z egzemplarzem Biblii Gutenberga. Wybitne walory cechują również kolekcje Muzeum Historycznego Miasta Gdańska, Narodowego Muzeum Morskiego czy Muzeum Pomorza Środkowego w Słupsku z kolekcją prac Witkacego.
- 3) Szczególne znaczenie dla ochrony zanikających elementów zdobniczych, jak i krajobrazów kulturowych województwa pomorskiego, mają instytucje zajmujące się promocją i ochroną jego walorów np. Muzeum - Kaszubski Park Etnograficzny we Wdzydzach Kiszewskich. Istotną rolę w zachowaniu charakterystycznej architektury szachulcowej północno-zachodniej części województwa odgrywają oddziały Muzeum Pomorza Środkowego w Słupsku: Muzeum Kultury Ludowej Pomorza w Swołowie i Muzeum Wsi Słowińskiej w Klukach.

²⁸Krajowa Ewidencja Zabytków -zabytki ruchome - sztuki i rzemiosła artystycznego. Stan na 31.12.2012 r.

²⁹Krajowa Ewidencja Zabytków - zabytki ruchome - technika. Stan na 31.12.2012 r.

- 4) W województwie powstają nowe instytucje, które promują dziedzictwo kulturowe i historyczne Pomorza. Zaliczają się do nich m.in. Europejskie Centrum Solidarności, Muzeum Piaśnickie w Wejherowie – Oddział Muzeum Stutthof w Sztutowie czy Muzeum II Wojny Światowej (w budowie). Do istotnych zadań należy określenie kryteriów identyfikacji innych obiektów stanowiących dobra kultury współczesnej (pomników, miejsc pamięci, budynków, zespołów budynków, założeń urbanistycznych i krajobrazowych, będących uznanym dorobkiem współcześnie żyjących pokoleń, wyróżniających się wysoką wartością artystyczną, pełniących istotną rolę dla budowania tożsamości regionu).

2.4.4. Lista *Pamięć Świata*

- 1) Na tworzonej w ramach prac Komitetu UNESCO liście *Pamięć Świata*, której celem jest podejmowanie działań służących zachowaniu, ratowaniu i udostępnianiu dokumentów, znajdują się *Tablice 21 Postulatów Gdańskich z Sierpnia 1980*³⁰.
- 2) Ponadto, na Polską Listę Krajową tego programu zakwalifikowano XV-wieczny mszał krzyżacki *Missale secundum notulam dominorum Teutonicorum*, znajdujący się w zbiorach Biblioteki Gdańskiej Polskiej Akademii Nauk.³¹
- 3) Umieszczenie na liście nie jest formą ochrony, ale ważnym dowodem międzynarodowego uznania i formą promocji.

2.4.5. Stan zasobów ruchomych

- 1) Województwo pomorskie cechuje się bardzo uszczuplonym zasobem zabytków ruchomych. Jest to szczególnie zauważalne w kontekście zabytków techniki – niewielki zasób kontrastuje z kształtowanym wizerunkiem Pomorskiego jako regionu bogatych tradycji morskich i rzecznych.
- 2) Stan techniczny dużej części zasobu jest niezadowolający.
- 3) Zagrożenie dla wielu obiektów stanowią warunki ich przechowywania oraz brak stosownych zabezpieczeń przed zniszczeniem oraz kradzieżą.

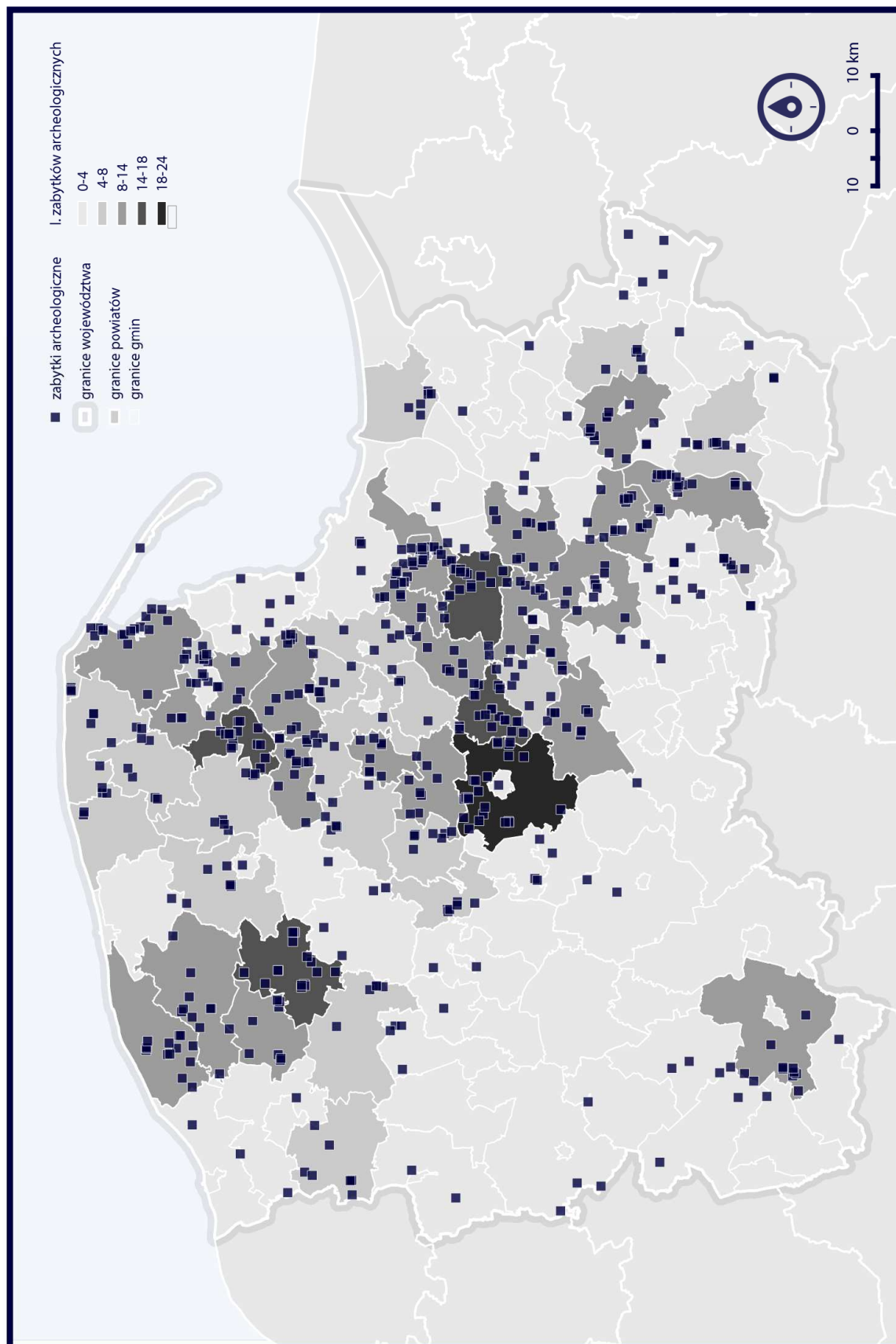
2.5. Zabytki archeologiczne

- 1) Stanowiska archeologiczne można podzielić na posiadające własną formę krajobrazową (grodziska, cmentarzyska kurhanowe, niektóre osady) oraz stanowiska płaskie, niewidoczne na powierzchni ziemi (osady, obozowiska, cmentarzyska płaskie szkieletowe i ciałopalne).
- 2) Część z odkrytych stanowisk archeologicznych z obszaru województwa pomorskiego zostało wpisanych do rejestru zabytków archeologicznych. W rejestrze znajdują się najważniejsze dla regionu obiekty archeologiczne, takie jak: grodziska, cmentarzyska kurhanowe, osady, a także założenia miejskie i zamkowe. W ciągu ostatnich lat do szczególnie cennych zabytków archeologicznych wpisanych do rejestru należą fundamenty kościoła romańskiego z końca XII w., przebudowanego w 1 połowie XIII w. oraz cmentarzysko z XII – XIII w. liczące 553 pochówki, pod Hałą Targową na Placu Dominikańskim w Gdańsku.
- 3) Informacje o stanowiskach archeologicznych pozyskiwane są z różnych źródeł. Przede wszystkim wykonywane są planowe badania archeologiczne, a szczególnie – systematyczne badania własne Muzeum Archeologicznego w Gdańsku prowadzone na stanowiskach dokumentujących tożsamość kulturową regionu oraz najstarszych ośrodków miejskich, w tym szczególnie Gdańska, Gniewa, Tczewa, Starogardu Gdańskiego i Skarszew. Ponadto w związku z licznymi inwestycjami terenowymi prowadzone są wyprzedzające badania ratownicze. Najwięcej tego typu badań w ostatnich latach prowadzono w Gdańsku, a także w związku z prowadzonymi budowlami obwodnic miasta Gdańska i Słupska, autostrady A1, mostu na Wiśle w okolicach Kwidzyna oraz Pomorskiej Kolei Metropolitalnej.

³⁰ Decyzją Sekretarza Generalnego UNESCO z 16 października 2003 tablice wpisano na Światową Listę Dziedzictwa Kulturowego UNESCO.

³¹ Strona internetowa Polskiej Akademii Nauk, www.instytucja.pan.pl [dostęp 14.07.2016].

- 4) Według danych Narodowego Instytutu Dziedzictwa na terenie województwa pomorskiego znajdują się 564 zabytki archeologiczne, co jest czwartą wielkością w kraju (po województwach: dolnośląskim, opolskim i wielkopolskim). Wśród nich wyróżnić można 120 grodzisk, 2 stanowiska obrzędowe, 190 zespołów osadniczych, 2 miasta, 3 pozostałości budynków, 64 groby o własnej formie terenowej, 170 groby płaskie, 13 obiektów gospodarczych.
- 5) Największa koncentracja obiektów archeologicznych występuje w pobliżu akwenów i cieków wodnych – na Pojezierzu Kaszubskim, wokół Zatoki Puckiej, w Dolinie Dolnej Wisły, wokół jeziora Gardno, w Dolinie Słupi oraz wokół jeziora Charzykowskiego.
- 6) Zabytki archeologiczne stanowią zasób szczególny, gdyż przed zbadaniem i odpowiednim wyeksponowaniem często nie funkcjonują w świadomości lokalnych społeczności. Jednocześnie – w szczególności obiekty o własnej formie krajobrazowej (np. grodziska, cmentarze) - posiadają duży potencjał dla rozwoju turystyki. W ostatnich latach został on wykorzystany dla utworzenia nowych produktów turystycznych w m.in. Rzucewie, Owidzu czy Odrach.

Rysunek 3. Lokalizacja zabytków archeologicznych w województwie pomorskim.
 Źródło: opracowanie własne na podstawie danych Narodowego Instytutu Dziedzictwa.

3. OPIEKA NAD ZABYTKAMI SAMORZĄDU WOJEWÓDZTWA POMORSKIEGO

- 1) Menie Samorządu Województwa Pomorskiego stanowi szereg obiektów zabytkowych. Jest to zbiór bardzo zróżnicowany – ze względu na skalę, funkcję, okres pochodzenia, jak i stan techniczny.
- 2) Własność Województwa Pomorskiego stanowią 42 obiekty wpisane do rejestru zabytków, w skład mienia Województwa Pomorskiego wchodzi 58 obiektów wpisanych do tegoż rejestru³².
- 3) Wiele obiektów stanowiących własność lub mienie Województwa Pomorskiego (Ratusz Staromiejski, kamienice przy Długim Targu 1-6 i 7-10, Brama Zielona, kamienice przy ul. Mariackiej i Rycerskiej, dawny klasztor franciszkanów przy ul. Toruńskiej, zespół dawnej elektrociepłowni na Ołowiance) znajduje się w obszarze jednego z najcenniejszych zespołów przestrzennych regionu – uznanego za Pomnik Historii Gdańska w zasięgu obwarowań z XVII wieku³³.
- 4) Ponadto w zasobie jednostek organizacyjnych Samorządu Województwa Pomorskiego znajduje się kilkaset obiektów wpisanych do gminnych ewidencji zabytków. Wśród nich znajdują się obiekty dominujące w strukturach przestrzennych dzielnic o wysokich walorach estetycznych – m.in. gmach administracji przy ul. Okopowej 21/27, czy Szpital Św. Wincentego a Paulo w uznanym za Pomnik Historii układzie urbanistycznym śródmieścia Gdyni³⁴. Określenie dokładnej liczby tych obiektów nie jest możliwe ani miarodajne, gdyż często wpisy obejmują jedynie elementy obiektów (np. tablice na mostach).
- 5) Jednostki organizacyjne Województwa Pomorskiego realizują również swoje zadania w obiektach zabytkowych użytkowanych na podstawie najmu, dzierżawy bądź użyczenia. Do takich obiektów należą m.in. Centrum św. Jana (Kościół pw. św. Jana w Gdańsku), czy strażnica wałowa w Kiezmarku.

3.1. Kompetencje i działania

- 1) Konwencje międzynarodowe oraz ich implementacja do polskiego prawa, wskazują potrzebę ochrony dziedzictwa kulturowego wraz z jego kontekstem krajobrazowym oraz kultury niematerialnej. Obiekty zarządzane przez jednostki organizacyjne Samorządu Województwa Pomorskiego zlokalizowane są zarówno w krajobrazach śródmiejskich (np. Głównym i Starym Mieście w Gdańsku, obiekty szpitala w Śródmieściu Gdyni, Zamek Książąt Pomorskich w Słupsku), w ramach założeń wiejskich (np. Zagroda Albrechta w Swołowie), parkowych i ogrodowych (np. spichlerz w Gdańsku - Oliwie, zespół dworsko-parkowy w Waplewie Wielkim), czy w krajobrazach otwartych (np. most w Rybinie).
- 2) Zasoby zabytkowe Województwa Pomorskiego częstokroć stanowią dominantę krajobrazową (np. Centrum Św. Jana, Polska Filharmonia Bałtycka w Gdańsku) lub stanowią część pierzei (Długi Targ, ul. Teatralna w Gdańsku). W zakresie spójności z funkcją i zasobami kultury niematerialnej sytuacja jest złożona. Na terenach wiejskich instytucje kultury, których organizatorem jest Samorząd Województwa Pomorskiego, występują w roli podtrzymującego pierwotną funkcję (Muzeum Narodowe w Gdańsku – Oddział „Muzeum Tradycji Szlacheckiej. Pomorski Ośrodek Kontaktów z Polonią” w Waplewie Wielkim, Muzeum Wsi Słowińskiej w Klukach oraz Muzeum Kultury Ludowej Pomorza - oddziały Muzeum Pomorza Środkowego w Słupsku).
- 3) Ponadto w strukturze zasobów zabytkowych Województwa Pomorskiego znajduje się szereg zespołów wieloprzestrzennych wybudowanych na potrzeby służby zdrowia (np. Szpitala dla Nerwowo i Psychicznie Chorych im. St. Kryzjana w Starogardzie Gdańskim, Szpital Dziecięcy „Polanki” im. Macieja Płażyńskiego Sp. z o.o. w Gdańsku). Oprócz budynków, w omawianym zasobie znajdują się również obiekty inżynieryjne, takie jak mosty (np. Rybina).

³² Stan na 30 lipca 2015 r. na podstawie Bazy Danych o Nieruchomościach Departamentu Geodezji i Kartografii Urzędu Marszałkowskiego Województwa Pomorskiego, Rejestru Zabytków Nieruchomych Województwa Pomorskiego oraz informacji pozyskanych z Departamentu Majątku Województwa Urzędu Marszałkowskiego Województwa Pomorskiego. Informacja dotyczy liczby obiektów, nie zaś liczby wpisów do rejestru zabytków.

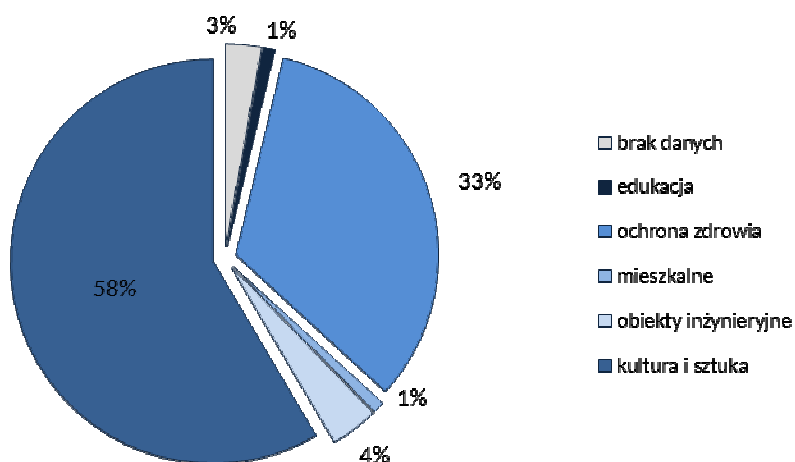
³³ Rozporządzenie Prezydenta RP z 23 lutego 2015 r. (Dz.U. 2015, poz. 356).

³⁴ Zarządzenie Prezydenta RP z 8 września 1994 r. (Monitor Polski 1994 r., nr 50 poz. 415).

- 4) Samorząd Województwa Pomorskiego posiada również szereg kompetencji dotyczących ochrony krajobrazu wynikających z ustawy z dnia 16 kwietnia 2004 r. o ochronie przyrody³⁵. Należą do nich m.in. zadania w zakresie parków krajobrazowych i obszarów chronionego krajobrazu. W skład Pomorskiego Zespołu Parków Krajobrazowych wchodzi siedem parków, na terenie których znajduje się szereg obiektów o wysokich walorach kulturowych – m.in. zespół elektrowni wodnych doliny Słupi (Park Krajobrazowy *Dolina Słupi*) czy Kalwaria Wejherowska (Trójmiejski Park Krajobrazowy). Samorząd Województwa Pomorskiego nie jest właścicielem tych obiektów zabytkowych, jednak przez odpowiednie zapisy planów ochrony oraz ich wdrażanie może przyczynić się do promocji i zrównoważonego wykorzystania tego zasobu wraz z zachowanym kontekstem krajobrazowym.
- 5) W kompetencjach samorządu województwa znajdują się także obszary chronionego krajobrazu, w stosunku do których sejmik województwa ma prawo wprowadzić zakazy służące ochronie także krajobrazu kulturowego. Wiele z ww. obszarów chronionego krajobrazu zawiera cenne stanowiska archeologiczne (np. OChK Jezior Krępsko i Szczytno) lub przejawy kultury rolnej i osadniczej (np. OChK Żuławski i Środkowożuławski).

3.2. Stan i funkcje obiektów

- 1) Relatywnie w najlepszym stanie technicznym znajdują się obiekty instytucji kultury. Jest to związane z faktem, iż wiele z nich zostało adaptowanych do nowej funkcji w ciągu ostatniej dekady, często przy wykorzystaniu funduszy europejskich. Można tu przytoczyć przykład Centrum Muzyczno-Kongresowego (siedziba Polskiej Filharmonii Bałtyckiej) powstałego w zespole dawnej elektrociepłowni na wyspie Ołowianka w Gdańsku, czy zabudowania gospodarcze przekształcone w Muzeum Kultury Ludowej Pomorza w Swołowie.

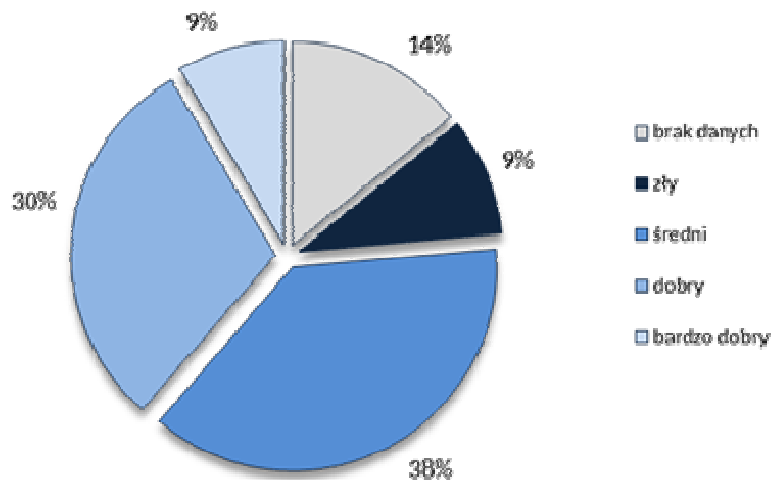
Wykres 5. Funkcje obiektów wpisanych do rejestru zabytków stanowiących własność lub mienie Województwa Pomorskiego.

Źródło: opracowanie własne na podstawie Bazy Danych o Nieruchomościach (DGiK UMWP).

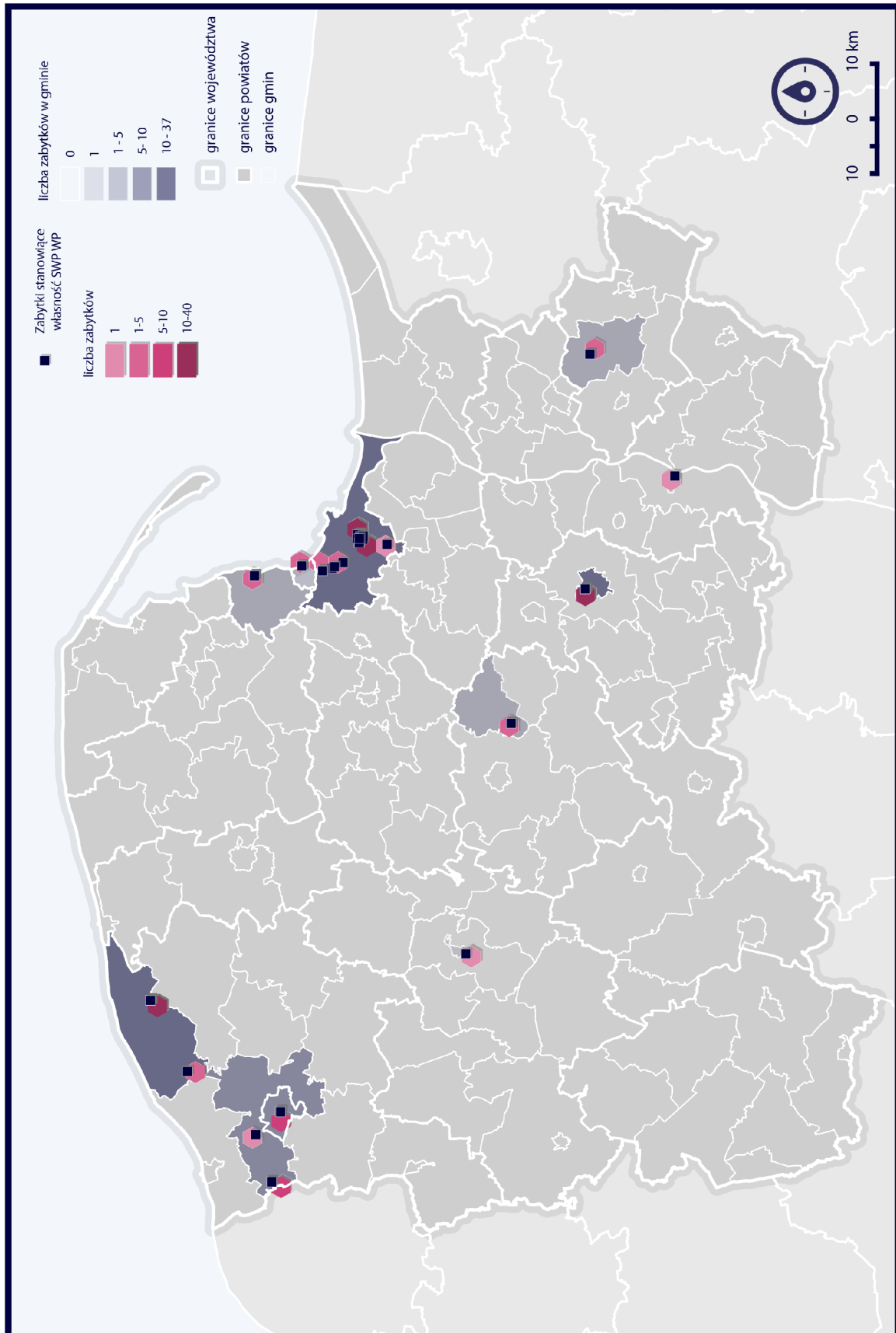
- 2) Wśród obiektów znajdujących się w gorszym stanie znajdują się budynki, w których podtrzymywana jest funkcja usług ochrony zdrowia oraz edukacji. Właściwe gospodarowanie w ich przypadku jest zadaniem szczególnie trudnym. Pierwotne rozwiązania funkcjonalno-użytkowe oraz zastosowane technologie (np. w zakresie oświetlenia bądź izolacji termicznej) nie zawsze spełniają współczesne standardy. Odpowiednio przeprowadzona przebudowa i adaptacja takich obiektów może pomóc w wyeksponowaniu ich walorów kulturowych. Do takich działań można zaliczyć: zastępowanie dysharmonijnych elementów zabudowy

³⁵ Ustawa z dnia 16 kwietnia 2004 r. o ochronie przyrody (t.j. Dz. U. z 2013 r. poz. 627 z późn. zm.).

(powstałych w drugiej połowie XX w.) obiektami spójnymi pod względem kompozycyjnym wobec walorów obiektów zabytkowych, skoordynowaną iluminacją elewacji eksponującą wartościowe detale, wyeksponowanie oryginalnych elementów wyposażenia, zastosowanie spójnej gamy kolorów, form i materiałów stosowanych zarówno w otoczeniu jak i we wnętrzach obiektu, termomodernizację prowadzoną metodami nienaruszającymi proporcji i detali elewacji.

Wykres 6. Stan obiektów wpisanych do rejestru zabytków stanowiących własność lub mienie Województwa Pomorskiego.
Źródło: opracowanie własne na podstawie Bazy Danych o Nieruchomościach (DGiK UMWP).

Rysunek 5. Zabytki nieruchomości stanowiące mienie lub własność Samorządu Województwa Pomorskiego.
 Źródło: opracowanie własne na podstawie Bazy Danych o Nieruchomościach (DGiK UMWP).

4. ZDIAGNOZOWANE PROBLEMY I WYZWANIA

- 1) Należy stwierdzić, że brak jest szczególnych instrumentów finansowych związanych z ochroną zabytków uznanych za *pomniki historii*. Istotnym zadaniem do podjęcia przez stronę rządową oraz państwowe służby konserwatorskie jest objęcie pomników historii monitoringiem, ochroną oraz wsparciem finansowym ich konserwacji i odnowy. W tym zakresie zasadnym byłoby ustanowienie *Krajowego Funduszu Ochrony Pomników Historii i Obiektów z Listy Światowego Dziedzictwa UNESCO*. Takie decyzje mogą być podjęte na szczeblu krajowym.
- 2) W województwie nie powstały nowe *parki kulturowe*, jako najbardziej predestynowana dla ochrony krajobrazu kulturowego forma ochrony. Wynika to z sytuacji prawnej, w której na samorządzie gminnym spoczywają z tego tytułu nie tylko obciążające je obowiązki, takie jak sporządzenie miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego i planu ochrony, ale także finansowe rekompensaty dla właścicieli gruntów objętych ograniczeniami ochronnymi. Ta sytuacja, bez wsparcia zewnętrznego (z poziomu samorządu powiatowego, wojewódzkiego lub krajowego), działa paralizująco na władze samorządowe gmin, które jako jedyne są uprawnione do podjęcia inicjatywy utworzenia takiego parku. Zasadnym byłoby stworzenie mechanizmów mających wspierać finansowo i organizacyjnie gminy zamierzające utworzyć *parki kulturowe*, zwłaszcza w zakresie koordynacji strategii funkcjonowania parków kulturowych na terenie województwa oraz ich promocji.
- 3) Warto rozważyć możliwość współdziałania w zakresie opieki nad zabytkami z osobami zarządzającymi poszczególnymi obiektami zabytkowymi stanowiącymi własność lub mienie Województwa Pomorskiego. Współdziałanie to mogłoby leżeć po stronie ww. osób i merytorycznego departamentu Urzędu Marszałkowskiego Województwa Pomorskiego lub wskazanej jednostki organizacyjnej SWP.

5. DOTYCHCZASOWA REALIZACJA WOJEWÓDZKIEGO PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI

1) Samorząd Województwa Pomorskiego w 2007 r. rozpoczął realizację *Programu Opieki nad Zabytkami Województwa Pomorskiego na lata 2007-2010*, a następnie *Programu Opieki nad Zabytkami Województwa Pomorskiego na lata 2011-2014*. Celowi pierwszego programu *Zachowanie dziedzictwa kulturowego Pomorza, służące budowaniu tożsamości regionalnej oraz promocji turystycznej województwa* oraz drugiego – *Wzmocnienie poziomu ochrony i opieki nad dziedzictwem kulturowym województwa pomorskiego służące zachowaniu zabytków, budowaniu tożsamości regionalnej oraz promocji turystycznej regionu* przypisano trzy priorytety:

Priorytet I: Odnowa dziedzictwa kulturowego miast i wsi

Priorytet II: Ochrona kulturowego dziedzictwa morskiego i rzecznoego

Priorytet III: Badanie, dokumentacja i promocja dziedzictwa kulturowego.

2) Najważniejszym instrumentem realizacji *Programu* było stworzenie możliwości finansowania prac konserwatorskich ze środków pochodzących z różnych źródeł, w tym samorządu województwa. Nowelizacja w 2007 r. ustawy *o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami* pozwoliła samorządom województw na pełniejsze włączenie się w działania zmierzające do ratowania obiektów zabytkowych, także tych, które stanowią własność lub też są we władaniu innych podmiotów.

3) Samorząd Województwa Pomorskiego podejmował następujące działania:

- a) prowadził działania własne (w ramach własnego budżetu województwa),
- b) wspierał działania prowadzone przez jednostki samorządu terytorialnego, instytucje kultury, organizacje pozarządowe, związki wyznaniowe, osoby prywatne oraz inne podmioty realizujące działania na rzecz ochrony dziedzictwa kulturowego w województwie pomorskim,
- c) koordynował realizację ochrony i opieki nad zabytkami przez podmioty korzystające z funduszy strukturalnych, sektorowych programów operacyjnych i innych,
- d) monitorował całokształt działań i inicjatyw podejmowanych w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami w województwie pomorskim (także tych, w których samorząd wojewódzki bezpośrednio nie uczestniczy, np. działania administracji rządowej, w tym wojewódzkiego konserwatora zabytków, itd.),
- e) współpracował z innymi instytucjami i organami zajmującymi się ochroną zabytków, np. Ministerstwem Kultury i Dziedzictwa Narodowego, Generalnym Konserwatorem Zabytków, Pomorskim Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków, samorządowymi konserwatorami zabytków, Narodowym Instytutem Dziedzictwa.

4) W latach 2007-2014 Samorząd Województwa Pomorskiego prowadził m.in. następujące działania:

- a) prawno-strategiczne:
 - uwzględniano zagadnienia ochrony i opieki nad zabytkami w dokumentach wojewódzkich, także o charakterze programowym, m.in.: *Plan Zagospodarowania Przestrzennego Województwa Pomorskiego*, *Program Rozwoju Produktów Turystycznych Województwa Pomorskiego na lata 2008-2013*, *Strategia Rozwoju Województwa Pomorskiego 2020* oraz *Regionalny Program Strategiczny w zakresie atrakcyjności kulturalnej i turystycznej „Pomorska Podróż”*;
 - Sejmik Województwa Pomorskiego uchwalił zasady i tryb udzielania dotacji celowej z budżetu województwa pomorskiego na prace konserwatorskie, restauratorskie lub roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków,
- b) finansowe:
 - finansowano prace konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane w obiektach zabytkowych będących własnością samorządu województwa,

- finansowano działalność Muzeum Archeologicznego, wykonującego część zadań Pomorskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków w Gdańsku dotyczących ochrony zabytków archeologicznych (do 30 kwietnia 2013 r.),
 - udzielano dotacji celowych na prace konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane przy zabytkach wpisanych do rejestru zabytków, położonych na obszarze województwa pomorskiego, podmiotom realizującym te zadania,
 - finansowano publikacje dotyczące ochrony zabytków,
 - dotowano konferencje o tematyce z zakresu ochrony zabytków,
 - organizowano coroczne konkursy, takie jak *Najlepsza Przestrzeń Publiczna Województwa Pomorskiego* promujące dobre rozwiązania w przestrzeni publicznej, również zabytkowej,
 - fundowano stypendia, np. dla twórców kultury,
 - organizowano otwarty konkurs ofert *Rozwój kultury w województwie pomorskim* skierowany do organizacji pozarządowych,
- c) programowo-realizacyjne:
- realizowano projekty w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami w ramach, m.in. *Regionalnego Programu Operacyjnego dla Województwa Pomorskiego na lata 2007-2013*, w ramach następujących działań:
 - 2.1. Infrastruktura edukacyjna i naukowo-dydaktyczna
 - 3.2.2. Wzrost atrakcyjności przestrzeni miejskiej
 - 6.1 Infrastruktura wzmacniająca potencjał turystyczny
 - 6.2. Promocja i informacja turystyczna
 - 6.3. Regionalne dziedzictwo kulturowe o potencjale turystycznym
 - 6.4. Wspieranie i zachowanie walorów przyrodniczych
 - 8.1.2. Lokalna infrastruktura wspierająca rozwój gospodarczy
 - koordynowano wykorzystanie europejskich instrumentów finansowych (fundusze Unii Europejskiej):
 - Program Rozwoju Obszarów Wiejskich na lata 2007-2013,
 - Fundusze dostępne w ramach Europejskiej Współpracy Terytorialnej.
 - przyjęto Regionalny Program Operacyjny dla Województwa Pomorskiego na lata 2014-2020,
- d) ponadto podejmowano inne działania stymulujące, m.in. takie jak:
- promocja zabytków i turystyki opartej na dziedzictwie kulturowym i naturalnym,
 - tworzenie szlaków tematycznych dotyczących dziedzictwa (m.in. Szlak Łatarni Morskich, św. Jakuba, Szlak Bursztynowy),
 - popularyzacja wiedzy o dziedzictwie kulturowym regionu (m.in. Rok Krajobrazów Pomorza (2012), uczestnictwo instytucji kultury SWP w obchodach Europejskich Dni Dziedzictwa),
 - popularyzacja i promocja efektów wykorzystania funduszy europejskich w województwie pomorskim (m.in. kampania *Zmieniamy Pomorskie*),
 - instrukcje dla potencjalnych projektodawców (Przewodnik Beneficjenta RPO WP 2007-2013, Przewodnik Beneficjenta RPO WP 2014-2020).
- 5) Szczegółowe dane dotyczące realizacji zadań Samorządu Województwa Pomorskiego, wynikających z Programu Opieki nad Zabytkami Województwa Pomorskiego na lata 2007-2010 oraz na lata 2011-2014,

zostały zawarte w sprawozdaniach sporządzanych co dwa lata oraz przyjętych przez Sejmik Województwa Pomorskiego:

- uchwałą nr 852/XXXVI/09 z dnia 29 czerwca 2009 r. (lata 2007-2008),
- uchwałą nr 187/X/11 z dnia 25 lipca 2011 r. (lata 2009-2010),
- uchwałą nr 640/XXXII/13 z dnia 29 lipca 2013 r. (lata 2011-2012),
- uchwałą nr 156/XIII/15 z dnia 26 października 2015 r. (lata 2013-2014).

6. ANALIZA SWOT

- 1) Charakterystyka zasobów dziedzictwa kulturowego znajdujących się na obszarze województwa pomorskiego, w zestawieniu z trendami rozwojowymi zapisanymi w dokumentach strategicznych i programowych, może zostać usystematyzowana przy użyciu narzędzia diagnostycznego jakim jest analiza SWOT.
- 2) Do silnych stron należy zaliczyć duże zróżnicowanie zasobu na stosunkowo niewielkiej przestrzeni – w tym obiektów unikatowych w skali Polski i Europy oraz coraz lepsze funkcjonowanie części instytucji specjalizujących się w badaniu i promocji zasobów dziedzictwa kulturowego. Wśród słabych stron należy wskazać wciąż niezadawalający stan techniczny znacznej części zasobów wynikający z braku właściwej opieki (w znaczącej części przypadków sprawowanej przed podmioty prywatne), niewielką liczbę zachowanych zabytków (w porównaniu z innymi regionami) - w szczególności ruchomych i przemysłowych, jak również szereg problemów związanych ze sprawowaniem opieki nad zabytkami – wynikających przede wszystkim z braku wiedzy, kompetencji oraz funduszy. Szansą jest wypracowanie bardziej efektywnych mechanizmów gospodarowania dziedzictwem – zarówno w zakresie opieki jak i wykorzystania dla osiągnięcia celów rozwojowych. Wśród zagrożeń należy wymienić postępującą degradację (w tym degradację kontekstu krajobrazowego), jak również brak świadomości znaczenia dziedzictwa kulturowego oraz problemy kompetencyjno-organizacyjno-finansowe związane z ochroną zabytków i opieką nad zabytkami.

Tabela 3. Analiza SWOT dziedzictwa kulturowego województwa pomorskiego.

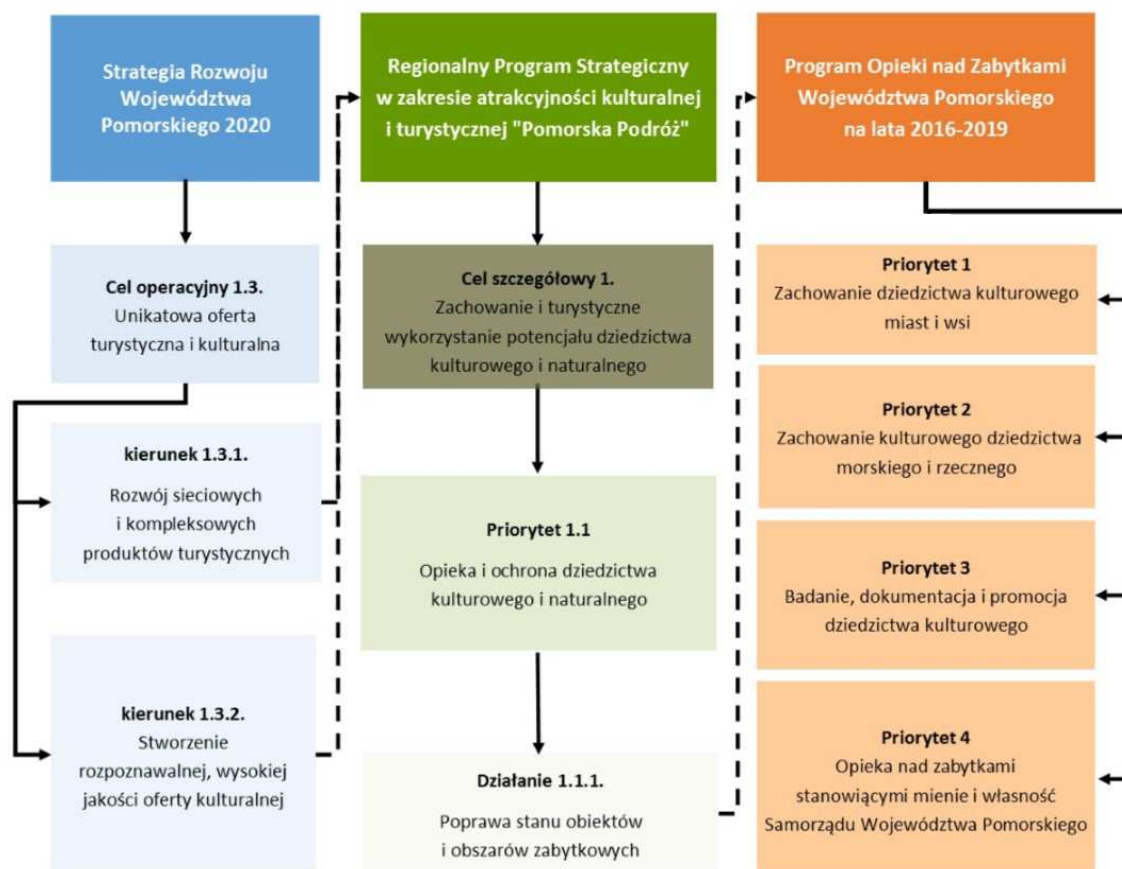
SILNE STRONY	SŁABE STRONY
<ul style="list-style-type: none"> – występowanie na obszarze województwa zabytków o znaczeniu europejskim i krajowym (jeden zespół wpisany na Listę Światowego Dziedzictwa Kulturalnego i Naturalnego UNESCO, pięć uznanych za Pomnik Historii); – występowanie grup zabytków o różnej funkcji i charakterystyce oraz zróżnicowanych wyrazistych krajobrazów kulturowych; – bogaty i różnorodny zasób zabytków charakterystycznych i wyróżniających region – np. obiekty dziedzictwa morskiego i rzecznoego, dziedzictwa osadników holenderskich; – poczucie tożsamości związane z materialnym i niematerialnym dziedzictwem wynikającym z nadmorskiego położenia regionu; – zachowana duża liczba zabytków architektury obronnej, w tym charakterystycznych obiektów z okresu państwa krzyżackiego; – zasób ruchomych dzieł sztuki zgromadzonych w obiektach sakralnych oraz w muzeach, stanowiący świadectwo nawarstwiania się kultur i narodów; – występowanie instytucji kultury sprawujących opiekę i eksponujących dziedzictwo „pozbawione gospodarza” (np. Muzeum – Kaszubski Park Etnograficzny we Wdzydżach Kiszewskich, Muzeum Wsi Słowińskiej w Klukach, Muzeum Kultury Ludowej Pomorza w Swołowie). 	<ul style="list-style-type: none"> – zły stan zachowania znacznej części obiektów zabytkowych; – słaby stan ochrony zabytków, których wartość użytkowa w zakresie oryginalnej funkcji spadła – przede wszystkim techniki, przemysłu i rolnictwa wielkoobszarowego; – stosunkowo niewielki zasób zabytków ruchomych; – zanikanie tradycyjnych form i technik budowlanych, jak również kadry posiadającej umiejętności w tym zakresie; – niewystarczająca jakość systemów zabezpieczeń obiektów zabytkowych (ochrony przeciwpożarowej, antywłamaniowej); – niewielkie wykorzystanie potencjału środowiska kulturowego dla realizacji celów społecznych i gospodarczych (w tym turystycznych); – słaby poziom wiedzy zarządzających obiektami zabytkowymi oraz niedobór kadr wykwalifikowanych w kierunku zarządzania i konserwacji tego zasobu; – nieutożsamianie się społeczności z lokalnymi wzorcami architektury oraz zagospodarowania przestrzeni – w szczególności na obszarach wiejskich; – niewielkie zainteresowanie inwestowaniem w obiekty zabytkowe; – wysoki stopień degradacji krajobrazu kulturowego (m.in. nieodpowiednie formy nowej zabudowy, eliminacja zieleni, niskiej jakości rozwiązania konserwatorskie, kakofonia szaty informacyjnej – w szczególności nośników reklamowych);

SZANSE	ZAGROŻENIA
<ul style="list-style-type: none"> – wzrost zainteresowania i świadomości właścicieli i użytkowników obiektów zabytkowych opieką nad nimi; – rosnąca zamożność części społeczeństwa, pozwalająca przeznaczać środki na inwestowanie w obiekty zabytkowe dla celów prywatnych i komercyjnych; – znalezienie kompetentnych inwestorów dla zabytków, w których podtrzymywanie dotychczasowej funkcji nie jest racjonalne ekonomicznie lub zagraża wartościom kulturowym obiektu; – rosnące społeczne zainteresowanie opieką nad zabytkami: powstawanie stowarzyszeń, popularyzacja społecznej opieki nad zabytkami; – społeczne i naukowe zainteresowanie „nowoodkrywanymi” obszarami dziedzictwa, np. architekturą modernistyczną, budownictwem przemysłowym, militarnym, kolejowym; – moda wśród inwestorów na architekturę w dobry sposób kontynuującą miejscową regionalną tradycję budowlaną; – rosnąca rola (również koordynująca) samorządu województwa poprzez włączenie ochrony zabytków w sferę rozwoju regionalnego oraz kompetencje w zakresie ochrony krajobrazu; – poprawa organizacyjnego i prawnego systemu ochrony zabytków w Polsce; – uwzględnianie problemów ochrony dziedzictwa kulturowego w różnorodnych programach, strategiach i planach rozwoju kraju, województwa, gmin i miast. 	<ul style="list-style-type: none"> – brak środków na skuteczną ochronę i zabezpieczenie zabytków. – brak jednoznacznie określonej i konsekwentnie realizowanej polityki państwa w stosunku do zachowania dziedzictwa historycznego i narodowego, niedostateczne nakłady na tę sferę; – dalsza ekspansja inwestycyjna na obszarach miast i wsi degradująca cenne krajobrazy kulturowe; – niedostateczna edukacja społeczeństwa w sferze kultury, estetyki, wartości zabytkowych, eliminacja przedmiotów związanych z dziedzictwem kultury z programów nauczania; – brak poszanowania dla wartości autentyzmu zabytków (oryginalnej substancji, kolorystyki, układu przestrzennego, funkcji, technologii wykonania i materiałów budowlanych), w tym ich nadmierna komercjalizacja; – bierność i tolerancja administracji wobec samowoli i zaniedbań właścicieli zabytków, niewykorzystywanie posiadanych instrumentów; – problemy organizacyjne i finansowe służb konserwatorskich; – ubóstwo społeczności zamieszkałych na obszarach wiejskich, gdzie położona jest znaczna część substancji zabytkowej; – brak zrozumienia w zakresie potrzeb wynikających z postępu cywilizacyjnego i obiektywnych konieczności rozwoju, po stronie służb ochrony zabytków; – niska innowacyjność gospodarki, ograniczająca możliwości wykorzystania obiektów zabytkowych na cele gospodarcze.

7. CEL, PRIORYTETY I TYPY DZIAŁAŃ PROGRAMU

7.1. Wprowadzenie

- 1) Program Opieki nad Zabytkami Województwa Pomorskiego na lata 2016-2019 jest podstawowym dokumentem określającym politykę samorządu województwa w sferze sprawowania opieki nad dziedzictwem kulturowym oraz jego racjonalnym wykorzystaniem. Założenia te są zbieżne z ogólną polityką rozwoju województwa pomorskiego, wyrażoną w *Strategii Rozwoju Województwa Pomorskiego 2020* oraz w *Planie zagospodarowania przestrzennego województwa pomorskiego*.
- 2) Zawarty w programie układ priorytetów stanowi kontynuację programów z 2007 i 2011 r. Został on rozszerzony o **Priorytet 4** dedykowany zabytkom stanowiącym mienie i własność Samorządu Województwa Pomorskiego (w tym instytucje kultury, jednostki zdrowia, itp.) oraz podnoszeniu kompetencji osób zarządzających tym zasobem. Ponadto uporządkowaniu uległa **struktura kierunków i działań**, którym przypisano **podmioty realizujące** oraz **potencjalne źródła finansowania**.
- 3) Podmioty realizujące zostały opisane w formie grup jednostek lub instytucji – np. „urzędy morskie”. W szczególnych przypadkach zostały one jednak wyszczególniane z użyciem nazw własnych ze względu na specyficzne kompetencje - np. Pomorski Zespół Parków Krajobrazowych w grupie jednostek Samorządu Województwa Pomorskiego.
- 4) Potencjalne źródła finansowania określono na podstawie zadań własnych poszczególnych grup jednostek lub instytucji oraz zapisów Umowy Partnerstwa na lata 2014-2020.

Wykres 7. Relacje między zapisami dokumentów strategicznych i programowych województwa pomorskiego w zakresie ochrony i opieki nad zasobami dziedzictwa kulturowego.

7.2. Cel Programu oraz struktura priorytetów i działań

- 1) Wobec zgodności z celami wyrażonymi w dokumentach strategicznych i programowych Samorządu Województwa Pomorskiego, jak również adekwatności do diagnozy stanu i jakości gospodarowania zabytkami województwa pomorskiego podtrzymano następujący cel Programu Opieki nad Zabytkami Województwa Pomorskiego na lata 2016-2019:

Wzmocnienie poziomu ochrony i opieki nad dziedzictwem kulturowym województwa pomorskiego, służące zachowaniu zabytków, budowaniu tożsamości regionalnej oraz promocji turystycznej regionu

Priorytet 1: ZACHOWANIE DZIEDZICTWA KULTUROWEGO MIAST I WSI	
Kierunek 1.1.	Zachowanie dziedzictwa kulturowego miast i wsi regionu służące budowaniu tożsamości mieszkańców
Działania:	<ol style="list-style-type: none"> 1. Konserwacja, renowacja i inne działania służące poprawie stanu zachowania: <ul style="list-style-type: none"> – obiektów sakralnych (kościół, klasztor, kaplice, domy modlitwy, kapliczki przydrożne, cmentarze, kalwarie itp.), – parków, ogrodów, zieleni komponowanej, kompozycji małej architektury. 2. Rewitalizacja zabytkowych zespołów ruralistycznych i urbanistycznych. 3. Zabezpieczenie obiektów zabytkowych przed pożarem, zniszczeniem i kradzieżą (montaż instalacji przeciwpożarowej i alarmowej, zabezpieczeń przeciw włamaniom, znakowanie i ewidencjonowanie zabytków ruchomych itp.).
Podmioty realizujące:	JST, NGO, kościoły i związki wyznaniowe, PZPK, Lasy Państwowe, przedsiębiorcy, osoby prywatne, instytucje kultury
Źródła finansowania:	<ul style="list-style-type: none"> – środki JST, – fundusze UE (w tym zwrotne), – dotacje PWKZ, – dotacje WFOŚiGW, – dotacje MKiDN.
Kierunek 1.2.	Zachowanie dziedzictwa kulturowego miast i wsi regionu służące budowaniu atrakcyjnej oferty kulturalnej i turystycznej
Działania:	<ol style="list-style-type: none"> 1. Konserwacja, renowacja i inne działania służące poprawie stanu zachowania zabytków nieruchomych: <ul style="list-style-type: none"> – obiektów budownictwa obronnego (mury, baszty, zamki, twierdze, zespoły fortyfikacji, zespoły koszarowe, budowle obronne itp.), – obiektów przemysłu i techniki (fabryki, młyny, wiatraki, kuźnie, wieże ciśnień, hale produkcyjne, browary, gorzelnie itp.), – obiektów gospodarczych (magazyny, spichlerze, stajnie, stodoły i inne obiekty w obrębie zespołów folwarcznych, zagród itp.), – obiektów mieszkalnych miast i wsi (dwory, pałace, wille, kamienice, tradycyjne obiekty budownictwa wiejskiego, zagrody itp.), – obiektów użyteczności publicznej (ratusze, szkoły, szpitale, przytułki, sądy, dworce, karczmy itp.). 2. Adaptacja na cele kulturalne, edukacyjne, turystyczne obszarów i obiektów poprzemysłowych i powojkowych, pokolejowych.

	<p>3. Ochrona i konserwacja:</p> <ul style="list-style-type: none"> – zabytków archeologicznych, – zbiorów muzealnych i archiwaliów, – zabytków ruchomych. <p>4. Montaż w obiektach zabytkowych urządzeń niezbędnych dla zapewnienia właściwych warunków przechowywania i ekspozycji zabytków ruchomych, muzealiów oraz trwałego zachowania i użytkowania tych budowli.</p>
Podmioty realizujące:	JST, NGO, związki wyznaniowe, PZPK, Lasy Państwowe, przedsiębiorcy, Archiwa Państwowe, instytucje kultury
Źródła finansowania:	<ul style="list-style-type: none"> – środki JST, – fundusze UE (w tym zwrotne), – dotacje PWKZ, – dotacje MKiDN, – środki prywatne.
Kierunek 1.3.	Ochrona i ekspozycja charakterystycznych elementów krajobrazu kulturowego, w tym zachowanie wyróżniających się krajobrazowo terenów z zabytkami nieruchomymi charakterystycznymi dla miejscowej tradycji budowlanej i osadniczej
Działania:	<ol style="list-style-type: none"> 1. Wprowadzenie zapisów w miejscowych planach zagospodarowania przestrzennego zapewniających ochronę wartościowych elementów krajobrazu kulturowego oraz dobrą kontynuację krajobrazową struktur osadniczych. 2. Eliminacja obiektów dysharmonijnych i zakłócających ekspozycję krajobrazową cennych zespołów zabytkowych. 3. Skoordynowana iluminacja akcentów i dominant urbanistycznych o charakterze zabytkowym. 4. Oznakowanie obiektów zabytkowych i tworzenie szlaków kulturowych.
Podmioty realizujące:	JST (w tym SWP i jego jednostki organizacyjne), NGO, kościoły i związki wyznaniowe, PZPK, Lasy Państwowe
Źródła finansowania:	<ul style="list-style-type: none"> – środki JST, – fundusze UE.
Efekt:	Podjęte działania na rzecz zachowania dziedzictwa kulturowego oraz podjęte prace konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane w obiektach wpisanych do rejestru zabytków województwa pomorskiego
Źródło danych	Beneficjenci, instytucje podległe SWP, PWKZ, MKiDN, NID

Priorytet 2: ZACHOWANIE KULTUROWEGO DZIEDZICTWA MORSKIEGO I RZECZNEGO	
Kierunek 2.1.	Zachowanie kulturowego dziedzictwa morskiego i rzeczno-ego służące budowaniu tożsamości regionalnej
Działania:	<ol style="list-style-type: none"> Konserwacja, renowacja i inne działania służące poprawie stanu zachowania: <ul style="list-style-type: none"> urządzeń hydrotechnicznych (śluzy, przepusty, stacje pomp, młyny, elektrownie wodne itp.), obiektów charakterystycznych dla krajobrazów morskich i rzecznych, takich jak między innymi mosty zwodzone, obrotowe, portów morskich – handlowych i rybackich z towarzyszącą zabudową i nabrzeżami, budowli przemysłowych związanych z gospodarką morską (w tym z przemysłem stoczniowym). Rewitalizacja zabytkowych obszarów portowych i poprzemysłowych związanych z przemysłem morskim i gospodarką morską. Konserwacja i rewaloryzacja zabytków nieruchomości i ruchomych dziedzictwa morskiego i rzeczno-ego (w tym archeologicznych).
Podmioty realizujące:	JST, NGO, PZPK, UM, Lasy Państwowe, przedsiębiorcy, RZGW, ZMiUW, instytucje kultury
Źródła finansowania:	<ul style="list-style-type: none"> środki JST, fundusze UE, dotacje PWKZ, dotacje MKiDN środki prywatne.
Kierunek 2.2.	Zachowanie kulturowego dziedzictwa morskiego i rzeczno-ego służące budowaniu atrakcyjnej oferty kulturalnej i turystycznej
Działania:	<ol style="list-style-type: none"> Konserwacja, renowacja i inne działania służące poprawie stanu zachowania: <ul style="list-style-type: none"> budowli przemysłowych związanych z gospodarką morską i żegluga, osad rybackich i ich dziedzictwa materialnego, latarni morskich, nadbrzeżnych fortyfikacji, elementów dziedzictwa kurortów i uzdrowisk nadmorskich. Zachowanie zanikającej kultury materialnej portów morskich i rzecznych oraz wsi rybackich. Odnowa i ożywienie zdegradowanych obszarów portowych i innych związanych z przemysłem morskim. Zachowanie i ochrona charakterystycznych obiektów hydrotechnicznych, związanych z zagospodarowaniem wód śródlądowych. Pielęgnowanie i promocja tradycji morskich oraz tradycji związanych z życiem codziennym mieszkańców strefy przybrzeżnej. Adaptacja na cele kulturalne, edukacyjne, turystyczne obszarów i obiektów dziedzictwa morskiego i rzeczno-ego.
Podmioty realizujące:	JST, NGO, PZPK, UM, Lasy Państwowe, przedsiębiorcy, RZGW, ZMiUW, instytucje kultury
Źródła finansowania:	<ul style="list-style-type: none"> środki JST, fundusze UE (w tym zwrotne), dotacje WFOŚiGW, dotacje MKiDN, dotacje PWKZ, środki prywatne.

Kierunek 2.3.	Ochrona i ekspozycja charakterystycznych elementów krajobrazu kulturowego
Działania:	<ol style="list-style-type: none"> 1. Ekspozycja najcenniejszych zabytków dziedzictwa morskiego i rzecznego. 2. Zachowanie krajobrazu kulturowego charakterystycznych obszarów polderowych województwa (Żuławy, Powiśle). 3. Ochrona krajobrazu kulturowego strefy przybrzeżnej.
Podmioty realizujące:	JST, NGO, PZPK, UM, Lasy Państwowe, przedsiębiorcy, RZGW, ZMiUW, instytucje kultury
Źródła finansowania:	<ul style="list-style-type: none"> – środki JST, – fundusze UE (w tym zwrotne), – dotacje WFOŚiGW, – dotacje MKiDN, – środki prywatne.
Efekt:	Podjęte działania na rzecz kulturowego dziedzictwa morskiego i rzecznego
Źródło danych:	beneficjenci, departamenty UMWP, NMM

Priorytet 3: BADANIE, DOKUMENTACJA I PROMOCJA DZIEDZICTWA KULTUROWEGO	
Kierunek 3.1.	Poszerzanie wiedzy dotyczącej dziedzictwa kulturowego regionu
Działania:	<ol style="list-style-type: none"> Specjalistyczne opracowania badawczo-dokumentacyjne obiektów, zespołów oraz obszarów zabytkowych obejmujące: <ul style="list-style-type: none"> – inwentaryzacje architektoniczno-konserwatorskie, – ekspertyzy techniczne i konserwatorskie, – badania konserwatorskie, architektoniczne i archeologiczne, – programy prac konserwatorskich i restauratorskich. Współpraca z instytucjami kultury oraz jednostkami naukowymi w zakresie rozpoznania regionalnego dziedzictwa kulturowego oraz wymiany informacji o jego zasobach. Rozbudowa warstwy dziedzictwa kulturowego w ramach Systemu Informacji Przestrzennej.
Podmioty realizujące:	JST, NGO, PZPK, UM, Lasy Państwowe, przedsiębiorcy, RZGW, ZMiUW, instytucje kultury, NID, NIMOZ, Archiwa Państwowe, instytuty badawcze i uczelnie wyższe
Źródła finansowania:	<ul style="list-style-type: none"> – środki JST, – fundusze UE, – dotacje PWKZ, – dotacje MKiDN (w tym NID, NIMOZ).
Kierunek 3.2.	Edukacja i popularyzacja wiedzy o regionalnym dziedzictwie kulturowym
Działania:	<ol style="list-style-type: none"> Promocja najcenniejszych zabytków, w szczególności obejmująca charakterystyczne zabytki świadczące o odrębności i specyfice regionu. Wspieranie działań edukacyjnych i promocyjnych oraz popularyzujących wiedzę o dziedzictwie kulturowym województwa pomorskiego – w szczególności: <ul style="list-style-type: none"> – przygotowanie i organizacja konferencji naukowych, – publikacje książkowe i foldery, – organizacja konkursów, – popularyzacja dobrych praktyk związanych z opieką i gospodarowaniem zabytkami.
Podmioty realizujące:	JST, NGO, PZPK, UM, Lasy Państwowe, przedsiębiorcy, RZGW, ZMiUW, instytucje kultury, NID, NIMOZ, Archiwa Państwowe, instytuty badawcze i uczelnie wyższe
Źródła finansowania:	<ul style="list-style-type: none"> – środki JST, – fundusze UE, – dotacje PWKZ, – dotacje WFOŚiGW – dotacje MKiDN.
Kierunek 3.3.	Szeroki dostęp do informacji o dorobku kultury regionalnej
Działania:	<ol style="list-style-type: none"> Cyfryzacja i udostępnianie materialnych i niematerialnych zasobów kultury regionu. Udostępnianie baz danych o zabytkach przy użyciu nowoczesnych technologii.
Podmioty realizujące:	JST, NGO, PZPK, UM, Lasy Państwowe, przedsiębiorcy, RZGW, ZMiUW, PWKZ, NID, Archiwa Państwowe, instytuty badawcze i uczelnie wyższe, instytucje kultury
Źródła finansowania:	<ul style="list-style-type: none"> – środki JST, – fundusze UE, – dotacje MKiDN, – NIMOZ/NID.
Efekt:	Podjęte działania na rzecz badania, dokumentacji i promowania dziedzictwa kulturowego
Źródło danych:	Beneficjenci, instytucje kultury, MKDiN.

Priorytet 4: OPIEKA NAD ZABYTKAMI STANOWIĄCYMI MIENIE I WŁASNOŚĆ SAMORZĄDU WOJEWÓDZTWA POMORSKIEGO	
Kierunek 4.1.	Specjalistyczne rozpoznanie badawcze poszczególnych obiektów, zespołów oraz obszarów zabytkowych związane z przygotowywanym lub realizowanym procesem inwestycyjnym
Działania:	<ol style="list-style-type: none"> Specjalistyczne opracowania badawczo-dokumentacyjne obiektów, zespołów oraz obszarów zabytkowych związane z przygotowywanym lub realizowanym procesem inwestycyjnym obejmujące: <ul style="list-style-type: none"> – inwentaryzacje architektoniczno-konserwatorskie, – ekspertyzy techniczne i konserwatorskie, – badania konserwatorskie i architektoniczne, – programy prac konserwatorskich i restauratorskich, – dokumentacje projektowe.
Podmioty realizujące:	Jednostki organizacyjne SWP
Źródła finansowania:	<ul style="list-style-type: none"> – środki SWP, – fundusze UE.
Kierunek 4.2.	Poprawa stanu obiektów i zespołów zabytkowych
Działania:	<ol style="list-style-type: none"> Działania uwzględniające w szczególności poprawę stanu zachowania: <ul style="list-style-type: none"> – obiektów użyteczności publicznej (szkoły, szpitale, instytucje kultury, itp.), – obiektów gospodarczych (magazyny, obory, stajnie, stodoły i inne obiekty w obrębie zespołów folwarcznych, zagród itp.), – obiektów mieszkalnych miast i wsi (dwory, pałace, wille, kamienice, tradycyjne obiekty budownictwa wiejskiego, zagrody itp.), – obiektów budownictwa obronnego (mury, baszty, zamki, budowle obronne itp.), – obiektów przemysłu i techniki (spichlerze, mosty, hale przemysłowe itp.), – parków, ogrodów, zieleni komponowanej. Rewitalizacja zabytkowych zespołów ruralistycznych i fragmentów zespołów urbanistycznych. Rewitalizacja zespołów zabytkowej zieleni i małej architektury.
Podmioty realizujące:	Jednostki organizacyjne SWP
Źródła finansowania:	<ul style="list-style-type: none"> – środki SWP, – fundusze UE, – dotacje PWKZ, – dotacje MKiDN.
Kierunek 4.3.	Koordinacja działań dotyczących zachowania, eksponowania i promocji walorów dziedzictwa kulturowego między różnymi jednostkami organizacyjnymi województwa pomorskiego
Działania:	<ol style="list-style-type: none"> Współpraca z administratorami sąsiednich nieruchomości, w celu uzyskania spójnego i atrakcyjnego efektu zagospodarowania przestrzeni (w szczególności na obszarach zabytkowych układów urbanistycznych i ruralistycznych Gdańska, Sopotu, Gdyni, Słupska i Ustki). Uczestniczenie w wojewódzkich, krajowych i europejskich programach ochrony zabytków oraz tworzenie własnych tematycznych programów ochrony zabytków.
Podmioty realizujące:	Jednostki organizacyjne SWP, Inwestorzy prywatni, NGO, Lasy Państwowe, UM, NID

Źródła finansowania:	<ul style="list-style-type: none"> – środki SWP, – fundusze UE, – budżet państwa.
Kierunek 4.4.	Ekspozowanie wartości kulturowych obiektów – niezależnie od ich przeznaczenia
Działania:	<ol style="list-style-type: none"> 1. Wspieranie działań edukacyjnych i promocyjnych oraz popularyzujących wiedzę o dziedzictwie kulturowym województwa pomorskiego – w szczególności: <ul style="list-style-type: none"> – konferencje naukowe, – publikacje książkowe i foldery, – organizacja konkursów. 2. Organizacja elementów fizycznie ekspozujących walory kulturowe: <ul style="list-style-type: none"> – tablic informacyjnych oraz ekspozycji multimedialnych, – iluminacja obiektów, – wykonanie prac naprawczych i porządkowych elementów otoczenia podkreślających wartość kulturową obiektu: zieleni i małej architektury.
Podmioty realizujące:	Jednostki organizacyjne SWP, instytucje kultury, organizacje pozarządowe, NID
Źródła finansowania:	<ul style="list-style-type: none"> – środki SWP, – fundusze UE.
Kierunek 4.5.	Podnoszenie kwalifikacji administratorów obiektów
Działania:	<ol style="list-style-type: none"> 1. Organizacja lub delegowanie na szkolenia w zakresie: <ul style="list-style-type: none"> – przygotowania prac budowlano-konserwatorskich dotyczących obiektów zabytkowych, – aktywnego zarządzania zasobem zabytkowym, – przygotowania oferty edukacyjnej i ekspozowania walorów dziedzictwa kulturowego. 2. Popularyzacja dobrych realizacji konserwatorskich i budowlanych przy zabytkach, popularyzacja dobrych praktyk projektowych przy zabytkach, a także zagospodarowania obszarów oraz terenów cennych kulturowo, przyrodniczo i krajobrazowo, udostępnianie w Internecie baz danych o zabytkach.
Podmioty realizujące:	Jednostki organizacyjne SWP, instytucje kultury, NGO, PWKZ, NID
Źródła finansowania:	<ul style="list-style-type: none"> – środki SWP, – fundusze UE, – dotacje PWKZ, – dotacje WFOŚiGW, – dotacje MKiDN, – NID.
Efekt:	Działania dotyczące poprawy stanu, promowania walorów dziedzictwa kulturowego pozostającego w zasobie Samorządu Województwa Pomorskiego lub podniesienia kompetencji w zarządzających tym zasobem w zakresie opieki nad zabytkami.
Źródło danych:	Jednostki organizacyjne SWP, departamenty UMWP, PWKZ

7.3. Relacja do poprzednio obowiązujących programów

- 1) Zakłada się kontynuowanie prowadzonej przez Samorząd Województwa Pomorskiego polityki w dziedzinie ochrony i opieki nad dziedzictwem kulturowym, zmierzającej do:
 - a) zachowania zasobów i walorów dziedzictwa kulturowego oraz krajobrazu kulturowego,
 - b) rewaloryzacji cennych elementów dziedzictwa kulturowego (w tym krajobrazów kulturowych), które uległy degradacji,
 - c) konsekwentnej i planowej realizacji zadań samorządu województwa poprzez wykonywanie wojewódzkiego programu opieki nad zabytkami,
 - d) włączenia dziedzictwa kulturowego w obszar interwencji i wsparcia samorządów gminnych i powiatowych, zgodnie z zasadami planowania i wdrażania strategii i programów rozwoju,
 - e) stymulowania partnerstwa publiczno-prywatnego w zakresie opieki nad zabytkami oraz ich rewaloryzacji i adaptacji na nowe funkcje – przede wszystkim kultury i turystyki,
 - f) współpracy w zakresie ochrony i opieki nad zabytkami z właścicielami i użytkownikami zabytków, społecznościami i władzami lokalnymi, instytucjami, stowarzyszeniami, związkami wyznaniowymi, a także z organami administracji państwowej i międzynarodowej,
 - g) ochrony i propagowania tradycyjnych form i cech architektury regionalnej (w zakresie bryły, detalu architektonicznego, rozwiązań konstrukcyjnych, materiałowych, kolorystyki),
 - h) wspierania badań i dokumentowania dziedzictwa kulturowego oraz rozpowszechniania wyników tych prac,
 - i) wykorzystania dziedzictwa kulturowego w promocji kultury i dla rozwoju turystyki,
 - j) kreowania modelu odpowiedzialności za zasoby dziedzictwa kulturowego – w społecznościach lokalnych i we władzach samorządowych,
 - k) kreowania standardów i dobrych praktyk w dziedzinie opieki nad zabytkami (w tym także prac konserwatorskich),
 - l) wspierania aktywności lokalnej w działaniach mających na celu poszanowanie materialnego dziedzictwa oraz zachowania własnej odrębności i tożsamości.

8. SYSTEM REALIZACJI PROGRAMU

- 1) Za wdrażanie Programu Opieki nad Zabytkami Województwa Pomorskiego na lata 2016-2019 odpowiada, zgodnie z zapisami Ustawy (art. 87), Zarząd Województwa Pomorskiego.
- 2) Do zadań jednostki koordynującej wdrażanie Programu (Departamentu Kultury UMWP) należeć będzie w szczególności: zapewnienie przepływu informacji pomiędzy podmiotami odpowiedzialnymi za realizację zadań, prowadzenie monitoringu wdrażania poszczególnych zadań (zbieranie informacji od podmiotów odpowiedzialnych za realizację poszczególnych grup zadań), przygotowanie projektów sprawozdań z realizacji programu.
- 3) W ramach wyznaczonych priorytetów i kierunków zostały określone rodzaje działań. Dla każdej grupy działań zostały wskazane podmioty uczestniczące w realizacji poszczególnych typów projektów oraz potencjalne źródła finansowania. Wdrażanie Programu będzie odbywać się przy pomocy właścicieli prywatnych, organizacji pozarządowych, jednostek samorządowych i instytucji, dla których opieka nad zabytkami jest działalnością statutową.
- 4) Program będzie realizowany w ramach uwarunkowań organizacyjnych i formalnych wyznaczanych przez ustalenia i wytyczne rządowych i regionalnych dokumentów strategicznych i planistycznych oraz narzędzi ich realizacji – przede wszystkim programów operacyjnych.
- 5) Realizację Programu pod względem finansowym umożliwią programy rządowe i sektorowe, jak i środki własne Województwa Pomorskiego. Cele programowe osiągnęte będą również dzięki partnerom uczestniczącym (m.in. Ministerstwo Kultury i Dziedzictwa Narodowego, Ministerstwo Spraw Wewnętrznych i Administracji, Ministerstwo Infrastruktury i Budownictwa, instytucje kultury - państwowe i samorządowe, Pomorski Wojewódzki Konserwator Zabytków, samorządowi konserwatorzy zabytków, jednostki samorządu terytorialnego, związki wyznaniowe, organizacje pozarządowe, przedsiębiorcy, instytucje międzynarodowe, Wojewódzki Fundusz Ochrony Środowiska i Gospodarki Wodnej w Gdańsku).
- 6) Niezbędne będzie kontynuowanie współdziałania samorządu województwa z:
 - a) instytucjami ochrony zabytków (m.in. Ministrem Kultury i Dziedzictwa Narodowego, Pomorskim Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków, samorządowymi konserwatorami zabytków, Narodowym Instytutem Dziedzictwa);
 - b) instytucjami ochrony środowiska (m.in. Regionalną Dyрекcją Ochrony Środowiska);
 - c) uczelniami i ośrodkami naukowymi (np. Politechniką Gdańską, Uniwersytetem Gdańskim, Akademią Sztuk Pięknych w Gdańsku, Akademią Pomorską i in.);
 - d) organizacjami pozarządowymi zajmującymi się ochroną i opieką nad zabytkami;
 - e) kościołami i związkami wyznaniowymi – w zakresie ochrony i opieki nad zabytkami sakralnymi;
 - f) samorządami terytorialnymi (współdziałanie we wspólnych przedsięwzięciach oraz w ramach wymiany doświadczeń);
 - g) innymi partnerami.

8.1. Organizacja instytucjonalna

8.1.1. Typy i specyfika podejmowanych aktywności

- 1) Działania własne samorządu województwa:
 - a) **prawne** – tworzenie regulacji prawnych (m.in. audyt krajobrazowy, plany ochrony parków krajobrazowych);
 - b) **finansowe** – finansowanie instytucji kultury (m.in. muzeów), finansowanie remontów i prac konserwatorskich w zabytkach będących własnością samorządu województwa, udzielanie dotacji

- celowych na prace konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane w obiektach wpisanych do rejestru zabytków, finansowanie i dotowanie publikacji, konferencji, stron internetowych, itp.;
- c) **programowe** – m.in. przygotowanie i realizacja projektów i programów regionalnych (Regionalnych Programów Strategicznych);
 - d) **organizacyjne** – inicjowanie współpracy i jej koordynacja;
 - e) **inne** (działania stymulujące) – m.in. działania doradcze, edukacyjne, promocja i popularyzowanie dziedzictwa kulturowego, promowanie dobrych praktyk, nagrody, stypendia.
- 2) Współpraca władz regionu z ministrem właściwym do spraw kultury i ochrony dziedzictwa kulturowego, wojewódzkim konserwatorem zabytków, jednostkami samorządu terytorialnego, kościołami i związkami wyznaniowymi, organizacjami pozarządowymi (w tym stowarzyszeniami regionalnymi), ośrodkami naukowymi oraz właścicielami i posiadaczami obiektów.
- 3) Korzystanie z europejskich instrumentów finansowych (fundusze unijne w ramach programów operacyjnych, potencjalnie również Mechanizm Finansowy Europejskiego Obszaru Gospodarczego, Norweski Mechanizm Finansowy).
- 4) Monitorowanie całokształtu działań i inicjatyw podejmowanych z zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami w województwie pomorskim (także tych, w których samorząd województwa i bezpośrednio nie uczestniczy, np. działania administracji rządowej, wojewódzkiego konserwatora zabytków, itd.).

8.2. Finansowanie

8.2.1. Źródła publiczne

- 1) Do podstawowych źródeł finansowania Programu należeć będą:
- a) **budżet samorządu województwa** – m.in. dotacje celowe na prace konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane przy zabytkach wpisanych do rejestru zabytków, dotacje inwestycyjne dla instytucji prowadzonych lub współprowadzonych przez samorząd województwa pomorskiego (obiekty wpisane do rejestru zabytków i ewidencji zabytków) oraz granty samorządu województwa dla podmiotów nie zaliczanych do sektora finansów publicznych, nagrody;
 - b) **budżet państwa** – m.in. dotacje w ramach programów Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego na remont i konserwację obiektów wpisanych do rejestru zabytków, Pomorskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków na prace konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane przy zabytkach wpisanych do rejestru zabytków;
 - c) **budżety jednostek samorządu terytorialnego** – m.in. dotacje na finansowanie prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych przy zabytkach wpisanych do rejestru zabytków;
 - d) **fundusze Unii Europejskiej** związane z programami uwzględniającymi dziedzictwo kulturowe, m.in.: Regionalny Program Operacyjny, Program Operacyjny „Infrastruktura i Środowisko”, Program Operacyjny „Polska Cyfrowa”, Program Operacyjny „Inteligentny Rozwój”, Program Rozwoju Obszarów Wiejskich, Program Europejskiej Współpracy Terytorialnej;
 - e) **budżet Wojewódzkiego Funduszu Ochrony Środowiska i Gospodarki Wodnej;**
 - f) **inne źródła krajowe i zagraniczne.**

8.2.2. Inne źródła

- 1) **Pozostałe źródła finansowania pochodzić mogą od osób fizycznych** (np. składki i zbiórki publiczne na określony cel dla danej wspólnoty społecznej), **osoby prawne, organizacje pozarządowe oraz kościoły i związki wyznaniowe.**

9. KOORDYNACJA, MONITOROWANIE I OCENA REALIZACJI PROGRAMU

- 1) Za koordynację i monitorowanie realizacji Programu Opieki nad Zabytkami Województwa Pomorskiego na lata 2016-2019 odpowiada Zarząd Województwa Pomorskiego. Zgodnie z art. 87 ust. 5 Ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami zarząd województwa jest obowiązany przedstawiać sprawozdanie z realizacji programu co dwa lata. Kolejny ustęp tego samego artykułu mówi, iż „sprawozdanie (...) jest przekazywane Generalnemu Konserwatorowi Zabytków i właściwemu wojewódzkiemu konserwatorowi zabytków w celu jego wykorzystania przy opracowywaniu, aktualizacji i realizacji krajowego programu ochrony zabytków i opieki nad zabytkami”.
- 2) Oprócz spełnienia ustawowego obowiązku, sprawozdania z realizacji niniejszego Programu mają wpisywać się w monitoring RPS „Pomorska Podróż”.
- 3) Sprawozdawczość przebiegu realizacji niniejszego Programu koordynowana jest przez Departament Kultury Urzędu Marszałkowskiego Województwa Pomorskiego, przy udziale:
 - a) Departamentu Turystyki i Promocji,
 - b) Departamentu Programów Regionalnych,
 - c) Departamentu Programów Rozwoju Obszarów Wiejskich,
 - d) Departamentu Edukacji i Sportu,
 - e) Departamentu Majątku i Geodezji,
 - f) Departamentu Rozwoju Regionalnego i Przestrzennego,jak również jednostek organizacyjnych Samorządu Województwa Pomorskiego, w szczególności:
 - a) Pomorskiego Biura Planowania Regionalnego,
 - b) Pomorskiego Zespołu Parków Krajobrazowych,
 - c) Muzeum Archeologicznego w Gdańsku,
 - d) Muzeum Narodowego w Gdańsku,
 - e) Muzeum Pomorza Środkowego,
 - f) Muzeum-Kaszubskiego Parku Etnograficznego we Wdzydzach Kiszewskich,
 - g) Muzeum Zachodniokaszubskiego w Bytowie.Sprawozdawczość departamentów ww. jednostek będzie dotyczyła realizacji Priorytetów niniejszego Programu w obiektach stanowiących mienie lub własność Województwa Pomorskiego, jak również dystrybucji funduszy na projekty wpisujące się w realizację niniejszego Programu, w przypadku których Zarząd Województwa Pomorskiego, pełni funkcję Instytucji Zarządzającej lub Instytucji Pośredniczącej.
- 4) W ramach monitoringu realizacji programów opieki nad zabytkami województwa pomorskiego wykonano do tej pory cztery sprawozdania obejmujące lata 2007-2008³⁶, 2009-2010³⁷, 2011-2012³⁸ oraz 2013-2014³⁹. W ww. opracowaniach zestawiono inicjatywy podejmowane w ramach poszczególnych priorytetów przyjętych w programie opieki nad zabytkami, koncentrując się przede wszystkim na działaniach Samorządu Województwa Pomorskiego. Podjęto także próbę zebrania informacji od innych podmiotów na temat ochrony dziedzictwa kulturowego województwa pomorskiego (działań realizowanych w ramach funduszy strukturalnych, sektorowych programów operacyjnych, jednostek samorządów terytorialnych, Pomorskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków, Ministerstwa Kultury i Dziedzictwa Narodowego, Narodowego Muzeum Morskiego w Gdańsku itp.), ponieważ zadania zawarte w Programie wykraczają poza zakres zadań własnych samorządu województwa.

³⁶ Uchwała nr 852/XXXVI/09 Sejmiku Województwa Pomorskiego z dnia 29 czerwca 2009 r.

³⁷ Uchwała nr 187/X/11 Sejmiku Województwa Pomorskiego z dnia 25 lipca 2011 r.

³⁸ Uchwała nr 640/XXXII/13 Sejmiku Województwa Pomorskiego z dnia 29 lipca 2013 r.

³⁹ Uchwała nr 156/XIII/15 Sejmiku Województwa Pomorskiego z dnia 26 października 2015 r.

- 5) Dla uzyskania obrazu całokształtu działań próbowano również zestawić inne przedsięwzięcia związane z ochroną i opieką nad dziedzictwem kulturowym, podejmowane na terenie województwa pomorskiego, poza inicjatywą i uczestnictwem samorządu województwa. Pełniejszej analizie Programu służyła współpraca z instytucjami, które posiadają wieloletnie doświadczenie w tej materii (Pomorskim Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków, Narodowym Instytutem Dziedzictwa). Dane zostały opracowane na podstawie własnych analiz, ankiet oraz innych otrzymanych informacji i sprawozdań (m.in. Pomorskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków, ankiet przeprowadzonych wśród jednostek samorządu terytorialnego szczebla gminnego i powiatowego).
- 6) Monitoring działań dotyczących Programu opieki nad zabytkami pozwolił na ocenę funkcjonowania programu, prawidłowości przyjętych celów i priorytetów oraz uzyskanych efektów. Umożliwił również formułowanie Programu Opieki nad Zabytkami Województwa Pomorskiego na lata 2016-2019. Na potrzeby analiz i oceny działania programu będzie również wykorzystywana sprawozdawczość i działania monitorujące prowadzone przez inne instytucje: m.in. jednostki organizacyjne Samorządu Województwa Pomorskiego, samorzady powiatowe i gminne, Narodowy Instytut Dziedzictwa, Ministerstwo Kultury i Dziedzictwa Narodowego, Pomorskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków.

Wykaz skrótów:

JST	jednostki samorządu terytorialnego
MKDiN	Ministerstwo Kultury i Dziedzictwa Narodowego
NGO	organizacje pozarządowe
NID	Narodowy Instytut Dziedzictwa
NIMOS	Narodowy Instytut Muzealnictwa i Ochrony Zbiorów
NMM	Narodowe Muzeum Morskie w Gdańsku
PZPK	Pomorski Zespół Parków Krajobrazowych
PWKZ	Pomorski Wojewódzki Konserwator Zabytków
RZGW	Regionalny Zarząd Gospodarki Wodnej
SWP	Samorząd Województwa Pomorskiego
UM	urzędy morskie
UMWP	Urząd Marszałkowski Województwa Pomorskiego
WFOŚiGW	Wojewódzki Fundusz Ochrony Środowiska i Gospodarki Wodnej w Gdańsku
ZMiUW	Zarząd Melioracji i Urządzeń Wodnych

Źródła:

- 1) W opracowaniu wykorzystano dane udostępnione przez Departament Kultury UMWP, Pomorskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków, Narodowy Instytut Dziedzictwa, Departament Geodezji i Kartografii Urzędu Marszałkowskiego Województwa Pomorskiego oraz informacje pozyskane z ankiety przeprowadzonej wśród jednostek organizacyjnych Samorządu Województwa Pomorskiego. Ważnym odniesieniem w części diagnostycznej dokumentu był „Raport o stanie zagospodarowania przestrzennego. Ocena realizacji inwestycji w latach 2009-2012” sporządzony w Pomorskim Biurze Planowania Regionalnego.
- 2) W pracach, nad aktualizacją programu na lata 2016-2019, wykorzystano także przede wszystkim Program Opieki nad Zabytkami Województwa Pomorskiego na lata 2007-2010 (red. Renata Wierchołowska i Tomasz Błyskosz) oraz na lata 2011-2014. Ww. program powstał w oparciu o opracowania eksperckie o charakterze diagnostycznym, sporządzone na potrzeby pierwszego programu opieki nad zabytkami województwa pomorskiego, zawierające opis zasobów dziedzictwa kulturowego regionu, jego wartościowanie i waloryzację:
 - a) *Wojewódzki program opieki nad zabytkami (Zawartość dokumentu z uwzględnieniem treści innych dokumentów programowych – przegląd treści innych dokumentów warunkujących zapisy Programu)*, dr inż. arch. Feliks Pankau, Gdańsk, 2004,
 - b) *Raport o stanie zachowania zabytków. Województwo Pomorskie*, Wojewódzki Urząd Ochrony Zabytków w Gdańsku, Gdańsk, 2004,
 - c) *Diagnoza stanu zasobów dziedzictwa kulturowego województwa pomorskiego oraz prognoza skutków bieżących procesów przemian środowiska kulturowego regionu*, dr inż. arch. Artur Kostarczyk, Gdańsk, 2004,
 - d) *Stan i potrzeby ochrony dziedzictwa morskiego i rzecznoego na obszarze województwa pomorskiego*, dr inż. Jerzy Litwin, Gdańsk, 2004,
 - e) *Wartościowanie regionalnego zasobu zabytków. Metoda postrzegania wartości*, dr inż. arch. Marcin Gawlicki, Gdańsk, 2004,
 - f) *Wartościowanie regionalnego zasobu zabytków. Metoda postrzegania wartości*, dr inż. arch. Aleksander Piwek, Gdańsk, 2004,
 - g) *Waloryzacja kościelnych regionalnych zasobów dziedzictwa kulturowego (w tym w szczególności dzieł sztuki oraz zbiorów muzeów i archiwów kościelnych)*, ks. dr Tomasz Czapiewski, Gdańsk, 2004,
 - h) *Waloryzacja regionalnych zasobów dziedzictwa archeologicznego (identyfikacja zasobów o znaczeniu europejskim, krajowym, regionalnym)*, Henryk Paner, Gdańsk, 2004,
 - i) *Waloryzacja regionalnych zbiorów muzealnych w województwie pomorskim*, Tadeusz Piaskowski, Gdańsk, 2004.
- 3) Ponadto w pracach nad aktualizacją wykorzystano następujące akty prawne, strategie oraz programy:
 - a) *ustawa z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami* (t.j. Dz. U. z 2014 r. poz. 1446 z późn. zm.),
 - b) *ustawa z dnia 23 marca 2003 r. o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym* (t.j. Dz. U. z 2015 r. poz. 199 z późn. zm.),
 - c) *ustawa z dnia 5 czerwca 1998 r. o samorządzie województwa* (t.j. Dz. U. z 2015 r. poz. 1392, z późn. zm.),
 - d) *ustawa z dnia 21 listopada 1996 r. o muzeach* (t.j. Dz. U. z 2012 r. poz. 987, z późn. zm.),
 - e) *Konwencja w sprawie ochrony światowego dziedzictwa kulturalnego i naturalnego* (Dz. U. z 1976 r., Nr 32 poz. 190),

- f) *Europejska konwencja o ochronie dziedzictwa archeologicznego* (poprawiona) (Dz. U. z 1996 r., Nr 120 poz. 564),
- g) *Europejska Konwencja Krajobrazowa* (Dz. U. z 2006 r., Nr 14 poz. 98),
- h) *Uzupełnienie Narodowej Strategii Rozwoju Kultury na lata 2004–2020*, Ministerstwo Kultury i Dziedzictwa Narodowego, Warszawa 2005,
- i) *Strategia Rozwoju Województwa Pomorskiego 2020*, przyjęta uchwałą nr 458/XXII/12 Sejmiku Województwa Pomorskiego z dnia 24 września 2012 r.,
- j) *Plan Zagospodarowania Przestrzennego Województwa Pomorskiego*, przyjęty uchwałą nr 1004/XXXIX/2009 Sejmiku Województwa Pomorskiego z dnia 26 października 2009 r.,
- k) *Raport o stanie zagospodarowania przestrzennego województwa pomorskiego. Ocena realizacji inwestycji w latach 2009-2012*, przyjęty uchwałą Zarządu Województwa Pomorskiego nr 738/365/14 z dnia 8 lipca 2014 r.,
- l) *Regionalny Program Operacyjny dla Województwa Pomorskiego na lata 2014-2020*, Urząd Marszałkowski Województwa Pomorskiego, Gdańsk, 2014.,
- m) *Szczegółowy Opis Osi Priorytetowych Regionalnego Programu Operacyjnego Województwa Pomorskiego na lata 2014-2020*, przyjęty uchwałą nr 949/78/15 Zarządu Województwa Pomorskiego z dnia 24 września 2015 r.

Spis tabel, wykresów i rysunków:**Tabele:**

Tabela 1. Cele polityki przestrzennego zagospodarowania kraju	9
Tabela 2. Cele Krajowego Programu Ochrony Zabytków i Opieki nad Zabytkami na lata 2014-2017	11
Tabela 3. Analiza SWOT dziedzictwa kulturowego województwa pomorskiego	40

Wykresy:

Wykres 1. Zabytki nieruchome w województwie pomorskim w podziale na pierwotnie pełnione funkcje	22
Wykres 2. Zabytki nieruchome w województwie pomorskim wg funkcji pierwotnych na tle średniej dla wszystkich województw	22
Wykres 3. Liczba wpisów do Krajowej Ewidencji Zabytków	27
Wykres 4. Liczba obiektów ruchomych wpisanych do rejestru zabytków z podziałem na województwa i typy	29
Wykres 5. Funkcje obiektów wpisanych do rejestru zabytków stanowiących własność lub mienie Województwa Pomorskiego	35
Wykres 6. Stan obiektów wpisanych do rejestru stanowiących własność lub mienie Województwa Pomorskiego	36
Wykres 7. Relacje między zapisami dokumentów strategicznych i programowych województwa pomorskiego w zakresie ochrony i opieki nad zasobami dziedzictwa kulturowego	42

Rysunki:

Rysunek 1. Ochrona i kształtowanie dziedzictwa kulturowego	16
Rysunek 2. Lokalizacja zabytków nieruchomych w województwie pomorskim	21
Rysunek 3. Lokalizacja zabytków archeologicznych w województwie pomorskim	32
Rysunek 4. Ponadlokalna infrastruktura kultury - muzea	33
Rysunek 5. Zabytki nieruchome stanowiące mienie lub własność Samorządu Województwa Pomorskiego	37

Załącznik nr 1. Obiekty wpisane do rejestru zabytków stanowiące własność Województwa Pomorskiego

I. INSTYTUCJE KULTURY		
Obiekt	Adres	Czas powstania
Muzeum Narodowe w Gdańsku		
Oddział „Zielona Brama” w Gdańsku		
Zielona Brama	Gdańsk, Długi Targ 24	1564 – 1568, przebudowa lata 30. XIX w.
II. INSTYTUCJE OCHRONY ZDROWIA		
Obiekt	Adres	Czas powstania
Szpital dla Nerwowo i Psychicznie Chorych im. St. Kryzana w Starogardzie Gdańskim		
Budynek administracji z Izłą Przyjęć i Poradnią Zdrowia Psychicznego	Starogard Gdański, ul. Skarszewska 7a	1894-1896 r.
Budynek mieszkalny	Starogard Gdański, ul. Skarszewska 7b	
Budynek mieszkalny	Starogard Gdański, ul. Skarszewska 7c	
Budynek mieszkalny	Starogard Gdański, ul. Skarszewska 7d	
Budynek mieszkalny	Starogard Gdański, ul. Skarszewska 7e	
Dom Ogrodnika	Starogard Gdański, ul. Skarszewska 7i	
Budynek wielofunkcyjny (piekarnia, warsztat)	Starogard Gdański, ul. Skarszewska 7	
Kaplica (cmentarna)		
Pawilon III (Apteka)		
Pawilon V		
Pawilon VI		
Pawilon VII		
Pawilon VIII		
Pawilon IX		
Pawilon X		
Pawilon XI		
Pawilon XII		
Pawilon XIII		
Pawilon XIV		
Pawilon XV		
Pawilon XVI		
Pawilon XVII		
Pawilon XVIII		
Pawilon XIX		
Pawilon XX		
Pawilon XXII		

Pawilon XXIII		
Pawilon XXIV		
Pawilon XXV (budynek wielofunkcyjny - stolarnia, introligatornia)		
Pawilon XXVIII (budynek wielofunkcyjny - kuchnia, pralnia)		
Portiernia		
Sala Rozrywek (Pawilon Rozrywek)		
Stacja uzdatniania wody (budynek oczyszczalni ścieków)		
Wieża ciśnień		
Wojewódzki Zespół Reumatologiczny im. J. Titz-Kosko w Sopocie		
Zakład Balneologiczny	Sopot, Plac Zdrojowy	1903-1904
III. INNE		
Obiekt	Adres	Czas powstania
Województwo Pomorskie		
Zespół pałacowo-parkowy w Strzelinie		II połowa XIX w.
Zespół dworsko-parkowy w Lubuczewie ⁴⁰		II połowa XIX w.
Wojewódzki Zespół Szkół Policealnych im. Matki Teresy z Kalkuty		
Szkoła	Starogard Gdański, ul. Skarszewska 7	1894-1896 r.
Zarząd Melioracji i Urzędzeń Wodnych Województwa Pomorskiego w Gdańsku		
Młyn zamkowy	Bytów, ul. Młyńska 6	1791 r.
Zarząd Dróg Wojewódzkich		
Most zwodzony na Szkarpawie	w ciągu drogi wojewódzkiej nr 502 Stegna-Nowy Dwór Gdański w km 4+903 m. Rybina	1936 r.
Most zwodzony na Wiśle Królewieckiej	w ciągu drogi wojewódzkiej nr 502 Stegna-Nowy Dwór Gdański w km 4+731 m. Rybina	1936 r.

⁴⁰Wpisem do rejestru zabytków jest objęty park.

Załącznik nr 2. Obiekty wpisane do rejestru zabytków stanowiące mienie Województwa Pomorskiego

I. INSTYTUCJE KULTURY		
Obiekt	Adres	Czas powstania
Bałtycka Galeria Sztuki Współczesnej w Słupsku		
Baszta Czarownic	Słupsk, ul. Francesco Nullo 8	1410-1415 r.
Muzeum Archeologiczne w Gdańsku		
Brama Mariacka	Gdańsk, ul. Mariacka 27 ⁴¹	XIV w.
Dom Przyrodników	Gdańsk, ul. Mariacka 25/26	1597-99 r. (Sala Kolumnowa IV w.)
Dawny browar	Gdańsk, ul. Rycerska 9	XVII w.
Spichlerz Wisłoujście - dawniej Błękitny Lew	Gdańsk, ul. Chmielna 53	XVI w.
Zamek w Gniewie - skrzydło zachodnie	Gniew	XIII w. - 1464 r.
Kamienica	Gdańsk, Dziana 11 (w ramach nieruchomości ul. Dziana 9) ⁴²	ok. XVI w.
Muzeum Narodowe w Gdańsku		
Oddział Sztuki Dawnej w Gdańsku		
Zespół klasztoru franciszkańskiego	Gdańsk, ul. Toruńska 1	1420 -1555r., przebudowa na potrzeby Gimnazjum Akademickiego ok. 1600, przebudowa na Muzeum i szkołę 1867 - 1873r.
Oddział Etnografii w Gdańsku		
Spichlerz /Spichlerz Opacki ⁴³	Gdańsk, ul. Cystersów 19	ok. 1723 r.
Oddział Sztuki Nowoczesnej w Gdańsku		
Pałac Opatów	Gdańsk, ul. Cystersów 18	XV w., rozbudowa po 1577 r.
Oddział „Muzeum Hymnu Narodowego” w Będminie		
Zespół dworsko-parkowy	Nowy Barkoczyn, Będmin 16	początek XVIII w., przebudowa 1741 – 1773
Oddział „Muzeum Tradycji Szlacheckiej. Pomorski Ośrodek Kontaktów z Polonią” w Waplewie Wielkim		
Zespół pałacowo-parkowy	Waplewo Wielkie	XVII w., rozbudowa ok. 1870 r.

⁴¹ Adres podany przez Muzeum Archeologiczne w Gdańsku. Do rejestru zabytków nieruchomych obiekt został wpisany pod adresem ul. Mariacka 25/26.

⁴² Adres podany w księdze wieczystej nieruchomości to ul. Dziana 9 - obejmuje dawne działki 9, 10, 11. Do rejestru zabytków nieruchomych wpisana została kamienica przy ul. Dziana 11.

⁴³ Nazwa podana w białej karcie zabytku, oprac. czerwiec 1991

Muzeum Pomorza Środkowego w Słupsku		
Zamek Księżąt Pomorskich	Słupsk, ul. Dominikańska 5-9	1588 r.
Spichlerz Richtera	Słupsk, Rynek Rybacki	1780 r.
Brama Młyńska z łącznikiem	Słupsk, Rynek Rybacki	XIV w.
Spichlerz Biały	Słupsk, ul. Szarych Szeregów 12	1814 r.
Spichlerz Czerwony	Słupsk, ul. Szarych Szeregów 11	1900 r.
Oddział – Muzeum Wsi Słowińskiej w Klukach		
Chałupa mieszkalna nr 35 (Josta i Klicka)	Kluki	1888 r.
Pomieszczenie gospodarcze nr 16	Kluki	1888 r.
Chałupa mieszkalna nr 2 (Anny Kotsch)	Kluki	koniec XIX w.
Budynek gospodarczo-inwentarski	Kluki	koniec XIX w.
Stodoła	Kluki	koniec XIX w.
Budynek gospodarczy 12	Kluki	1886 r.
Budynek gospodarczy 14	Kluki	1886 r.
Budynek gospodarczy 13	Kluki	1886 r.
Chałupa mieszkalna 14/15 (Reimannów)	Kluki	1886 r.
Chałupa mieszkalna „Charlotta”	Kluki	1887 r.
Chałupa mieszkalna nr 5 Alberta Klucka	Kluki	1880 r.
Budynek gospodarczo-inwentarski	Kluki	1880 r.
Stodoła dz. nr 130/1	Kluki	1880 r.
Chałupa mieszkalna nr 6 (Keitschicka)	Kluki	1890 r.
Budynek gospodarczo-inwentarski	Kluki	1890 r.
Chałupa z Wierzchocina	Kluki	1898 r.

Chałupa mieszkalna kowala - dz. nr 88	Czysta	połowa XIX w.
Kuźnia dz. nr 129/2	Czysta	połowa XIX w.
Oddział Etnografii – Muzeum Kultury Ludowej Pomorza w Swołowie i Młynie Zamkowym w Słupsku		
Stodoła	Swołowo	1838 r.
Kotłownia	Swołowo	1839 r.
Obora	Swołowo	1837 r.
Karczma	Swołowo	1836 r.
Chałupa	Swołowo	1836 r.
Budynek Bramny	Swołowo	1837 r.
Stodoła Pomorska	Swołowo	połowa XIX w.
Obora	Swołowo	przełom XIX/XX w.
Chałupa Zagrodnika	Swołowo	1864 r.
Kuźnia	Swołowo	koniec XIX w.
Stodoła Zagrodnika	Swołowo 15	połowa XIX w.
Młyn Zamkowy	Słupsk, ul. Dominikańska 5-9	XIV w.
Nadbałtyckie Centrum Kultury w Gdańsku		
Ratusz Staromiejski	Gdańsk, ul. Korzenna 33/35	koniec XVI w.
Polska Filharmonia Bałtycka w Gdańsku		
Budynek Główny + segment A + segment C + segment B1 i B2	Gdańsk, ul. Ołowianka 1	1897-99 r.
Spichlerz Królewski	Gdańsk, ul. Ołowianka 14	XVIII w.
Budynek administracyjno – biurowy	Gdańsk, ul. Ołowianka 1	1897-99 r.
Teatr Wybrzeże w Gdańsku		
Stara Apteka	Gdańsk, ul. Teatralna	1636 r.

II. INSTYTUCJE SŁUŻBY ZDROWIA		
Obiekt	Adres	Czas powstania
„Copernicus” Podmiot Leczniczy Sp. z o.o. w Gdańsku		
Kaplica szpitalna wraz z gruntem w obrysie murów	Gdańsk, ul. Nowe Ogrody 1-6	1892 r.
Szpital Dziecięcy Polanki im. Macieja Płażyńskiego Sp. z o.o. w Gdańsku		
Dwór IV	Gdańsk, ul. Polanki 119	II połowa XVII w., przebudowa II połowa XVIII w. i 1909-1914
III. INNE		
Obiekt	Adres	Czas powstania
Agencja Rozwoju Pomorza S.A.		
Zespół kamienic	Gdańsk, Długi Targ 7-10	XVII w., odbudowa 1949 r.
Zespół kamienic	Gdańsku, Długi Targ 1-6	XVII w., odbudowa 1949 r.
Pomorska Kolej Metropolitarna S.A. w Gdańsku		
Dwór Ferbera	Gdańsk, Trakt św. Wojciecha 293	XVII w.
Dwór Srebrniki	Gdańsk, ul. Srebrniki 1	XVII w.

Załącznik nr 3. Ważniejsze obiekty archeologiczne stanowiące własność Województwa Pomorskiego

Obiekt	Adres	Czas powstania
Województwo Pomorskie		
„Piwnica Romańska” – relikty zespołu klasztornego Dominikanów	Gdańsk, Plac Dominikański 1	XII/XIII w.
Grodzisko wyżynne w Sopocie	Sopot, Jana Jerzego Haffnera 63	VIII-X w.

Załącznik nr 4. Obiekty wpisane do rejestru zabytków użytkowane przez jednostki organizacyjne i stowarzyszenia Województwa Pomorskiego niebędące mieniem ani własnością Województwa Pomorskiego

Obiekt	Adres	Czas powstania	Właściciel
Nadbałtyckie Centrum Kultury w Gdańsku			
Centrum Św. Jana (Kościół pw. św. Jana)	Gdańsk, ul. Świętojańska 50	II połowa XIV w.	Archidiecezja Gdańska (ograniczone prawo rzeczowego użytkowania na lat 50 tj. do roku 2045)
Pomorska Regionalna Organizacja Turystyczna			
Brama Wyżynna	Gdańsk, Wały Jagiellońskie	XVII w.	Gmina Miasta Gdańska
Zarząd Melioracji i Urzędzeń Wodnych Województwa Pomorskiego w Gdańsku			
Budynek przepompowni wraz zachowanymi urządzeniami technicznymi (Chłodniewo)	obręby Tujsk i Świerznica, gmina Stegna	1930 r.	Skarb Państwa
Budynek strażnicy wałowej wraz z działką i starodrzewem	Kiezmark, ul. Wałowa 2	koniec XIX w.	Skarb Państwa